

LIPTÓMEGYE KÖZÉPKORI ÉPÍTÉSZETI MŰEMLÉKEI.

(Adalék műemlékeink ismeretéhez.)

Közli **Myskovszky Viktor**

tanár s építész.

Az országos műemlékek ideigl. bizottságának megbízása folytán 1876-dik év nyarán Liptómegyét utaztam be oly célból, hogy ezen megye még ismeretlen középkori építészeti műemlékeit felkutatva, felmérve, lerajzolva s azok történetére nézve netalán helyben található adatokat gyűjtve, ismét új anyagot szolgáltatassak műemlékeink ismeretének gyarapítására.

A megye már topographikus fekvésénél fogva — minden oldalról magas hegységektől körülvéve — eddig nehezen hozzáférhető lévén, annak műemlékei sem voltak szakszerűleg és tudományosan megismertetve; újabb időben azonban az e megyét egész hosszában keresztülszelő kassa-oderbergi vasút ezen megye műemlékeit is hozzáférhetővé tévé.

Műrégészeti tekintetben Liptómegye eddig még valódi terra incognita volt, olyannyira, hogy a legújabb időben Dr. Henszlmann Imre tudósunk által kitűnően szerkesztett «A magyarországi ó-keresztény, román és átmeneti stílusú műemlékeink» című munkájához mellékelte és Zsigmondy Gusztáv mérnök által szakértelemmel összeállított Magyarország régészeti térképén is Liptómegye helyét még egy tiszta hely jelöli meg. — Pedig a liptómegyei műemlékek, műrégészeti és műtörténeti szempontból oly érdekesek, hogy azok hivatvák kiváló középkori műemlékeink közt méltó helyet elfoglalni.

Ezen megye műemlékeiben a múlt századok majdnem minden stíljé van képviselve; így találunk itt — bár még ritkán — románkori műemlékeket is. Az átmeneti, csúcsives, s renaissance-stílusú építmények azonban igen gyakoriak, s nagy számmal találhatók. De nemcsak egyházi, hanem profán építményekkel, mint várakkal és kastélyokkal is találkozunk itt. Liptómegyét keletről nyugatra a Vág vize hasítja, s ezen völgyben huzódó út mellett fekvő városokban s helységeiben legsűrűbben találhatók monumentális építmények.

Nagyon valószínű, — majdnem bizonyos — hogy Henszlmann Imre tudósunk által gyanított azon középkori kereskedelmi út, mely Kelet-Indiát az északi és keleti tengerrel összeköté, Erdélyen, továbbá Máramaros, Szathmár, Bereg, Ung, Zemplén, Abauj, Sáros és Szepesmegyén keresztülhúzódva, hazánk felső részét KD. és ÉNy. irányban átszelte.

Ezen középkori kereskedelmi út tehát, melynek irányát középkori műemlékeink szakadatlan sorozata jelöli, Szepesmegyétől folytatódólagosan Liptón keresztül is mehetett; mert hogy a középkorban ezen megye is élénk kereskedelemmel és áruforgalommal bírt, azt a Vág völgyön fekvő kisebb-nagyobb városok műemlékei is eléggé bizonyítják, mert hiszen csak gazdag község építhetett ily fényes és valóban monumentális kinézésű építményeket.

Hogy e megyében románkori műemlékek csak csekély számmal találhatók, az részint a tatárok pusztításainak, részint pedig különösen a templomoknál előforduló későbbkori ujitásoknak tulajdonítható. Hogy Liptóban is pusztított a tatár, az történetileg bebizonyított tény. Ugyanis Bél Mátyás állítása szerint a Plostyin Illanó közötti hegyen épült őrtorony, nemkülönben a Vág mentén Pottornya felett a Básta hegyen állott bástya-alaku torony — melytől a hegy nevét nyeré — a tatárok ellen épült volna.

Továbbá a deménfalvi, matyasiezi, lipcsei és más erdőségekben talált azonkori sarkantyúk, sisakrészek, dárdahegyek, nyilak s egyéb fegyverek biztos adatokat nyújtanak arra nézve, hogy ezen félreeső rengeteg erdőségek a tatárjárás alkalmával lakottak voltak. Egyébiránt történeti tény, hogy midőn a tatárok Szepesmegyét elpusztították, későbbben a vazseczi és vichodnai erdőségeken és hegységeken keresztül Liptóba törtek. A tatárok ezen betörése alkalmával a liptóiak részint a megerősített hradeki és likavai várakba, részint pedig félreeső és nehezen megközelíthető erdőségekbe menekültek. * Ugyanakkor ölték meg a tatárok Palugyai Egyed bodafalvi plébánost is. **

Gyakran megtörtént, hogy midőn a veszély elmúltával a lakosok és polgárok rejtekhelyeikből előbujtak, más — biztosabb — helyen építették fel újra városaikat és templomaikat; így Német-Lipcse is templomaival együtt mindjárt a tatárok elvonulása után épült fel azon a helyen, a hol jelenleg is áll. ***

Mindezen adatokból kiviláglik, hogy Liptó megyében a most fennálló monumentális egyházi építmények legtöbbnyire a tatárjárás után épültek.

Vannak azonban még néhány tatárjárás előtti műemlékek is; így a Rósahegy mellett szabad mezőn álló kicsi mindenszentek temploma, ugy nemkülönben a sz.-máriai templom egyes oszlopai még azon korból származnak.

Az elpusztított templomok helyén későbbben épült templomoknál gyakran a fennmaradt régi s használható részeket újra alkalmaztattak, így találunk például az említett sz.-máriai, liptó-szent-miklósi és közép-szlécsi templomoknál románkori részeket, mint: oszlopfőket, pilléreket, lábazati párkányzatokat stb.

A liptó megyei régi templomok szentélye legtöbbnyire a szokásos nyolczszög három oldala által határoltatik, azok közt azonban kivételt képez a közép-szlécsi templom szentélye, mely egy szabályos tizszögnek öt oldala által képeztetik.

Egyenes zárású szentélyek csak a dovallói, martincseki, szentkúti és teplai templomoknál fordulnak elő.

Mint a magyarországi templomoknál általában, ugy itt is kereszthajók (Kreuzschiff) nem fordulnak elő sehol, a szentély kivétel nélkül mindenütt boltozott, néhány templomnál a hajó részint még eredeti famennyezettel bír, mint pld. a szmrecsányi templomnál, részint pedig újabbkori gerendázatos födénynyel van ellátva. Megemlítendő itt a szmrecsányi templom hajójának felette érdekes XIV-dik századbeli famennyezete, melyről azonban későbbben még részletesen lesz szó.

A liptói kisebb templomoknál a hosszhajók legtöbbnyire osztatlanok, a boltozatot

* Wagner Analect. Scepces. Pars. III. pag. 227.

** Lásd Jármay Topogr. M. R. H. V. könyv, II. fejezet, 435. lapján.

*** Manuscriptum Palugyay Episcopi Nitrien. pag. 63.

tartó középoszloppal (Mittelsäule) — mint a szepesiek — nem bírnak. E helyett azonban a hosszahajó egy középoszlop vagy pillérsor által két hajóra oszlik, mint a sz.-máriai és német-lipcsei templomoknál. A szentély és hajó boltozatának gerinczei gyakran a falból kiszökő falpillérek, falioszlopok (Wandsäulen, Dreiviertelsäulen) által hordoztatnak, legtöbbször azonban a gerinczek igen diszes faragású gyámkövek által alátámasztvák.

De abnormis szabálytalanságok is fordulnak elő templomainknál, így a szent-iványi, sz.-máriai, sz.-andrás és rósahegyi hosszahajók részint az egyes hajók különböző méretei által, részint pedig azon körülménynél fogva, hogy a templom tornya gyakran nem esik össze a hosszahajó középtengelyének irányával, igen szabálytalan alakú alaprajzzal bírnak. Ily szabálytalanságok azonban általában véve régi templomoknál igen gyakoriak.

A mi pedig a tornyok elrendezését illeti, azok legtöbbször a szokott helyen, t. i. a hosszahajó nyugati oldalán állanak, rendesen négyoldalúak, több emeletesek, román kori vagy csúcsíves ablakokkal, de gyakran a védelem tekintetéből lőrészekkel ellátvák; sisakuk legtöbbször zopfos, e tekintetben kivételt szenved Liptó megye legrégibb mindszeri templomának tornya, mely magas, csúcsos gúla (pyramis) alakú sisakkal bír. Nyolczoldalú tornyot nem vettem sehol észre Liptó megyében. Előfordulnak a hajó déli oldalán álló tornyok is, mint például a közép-szlécsi, teplai és sz.-máriai templomoknál, de azok már mind újabb kori alkotások s pedig a XVI-dik századból valók.

A mi a liptói régi templomok tornyainak normális nyugati elhelyezését illeti, e tekintetben egyedüli kivételt szenved a XV-ik század végén épült okolicsnai zárdatemplom, melynek eredeti, régi csúcsíves stílusú tornya a szentély déli oldalfalán áll; a toronynak ezen elhelyezése hazánk műemlékeinél nagyon ritkán fordul elő.

Műépítészeti szempontból, valamint kitűnő műrészletei, szabályos alaprajza és egyöntetű, következetes keresztülvitele által e megye legelső műemléke mindenesetre a liptó-szent-miklósi bazilika-alakú, s kora csúcsíves stílusú parochiális templom.

Liptóban a három építészeti korszakot három műemlék képviseli; ugyanis a kúti mindenszentek temploma a román, a liptó-szentmiklósi bazilika az átmeneti, és az okolicsnai ferenczrendi zárdatemplom pedig a kifejlett csúcsíves stílust.

A liptó megyei templomok legtöbbször a környéket domináló emelkedettebb helyen állanak, s azonfelül lőrészekkel, néha bástyatornyokkal megerősített vastag körfallal vannak körülvéve, úgy hogy nevezetesen a szentmiklósi, német-lipcsei templomok mind annak daczára, hogy a régenten fallal megerősített város főterén állanak, még külön fallal s bástyatornyokkal megerősítvék, sőt a rósahegyi, valamint a sz.-máriai templom valódi akropolist képez, úgy mint a körmöczi.

A templomok ezen várszerű megerősítését kívánatosná, sőt szükségessé tévők az akkori belviszályok és vallási villongások; gyakran már a városok bevétele után a lakosság a megerősített templomba menekülve, képes volt ellentállani legalább addig, míg valahonnan segély érkezett.

Az ily megerősített templomokban gyakran a nép becsesebb holmiját rejté el, sőt ezen szokás jelenleg is dívik, és pedig az okolicsnai ferenczrendi zárdában, melynek kereszt-folyosóiban a lakosság ládáinak egész sorozatával találkozunk.

Fatemploma csak egy van e megyének, és ez a nagy-palugyai evangélikusok artikuláris temploma, mely szerkezeténél, de különösen tetemes méreteinél fogva szintén kiváló

helyet foglal el hazánk faépitményei közt. — Tudomásomra jutott azonban, hogy a megye északi határszélén a Biela-Skala kősziklás hegy oldalán rengeteg erdőségek közt fekvő s nehezen megközelíthető hutii r. k. fatemplom szintén még régi, s bármennyire óhajtottam volna ezen faépitménynyel megismerkedni, de rövidre szabott időm kényszerite ezen fatemplomot más alkalommal megvizsgálni.

Templomromokra is akadtam Liptómegyében, nevezetesen Szentpéteren és Nagy-Palugyán, mind a kettőnek egyenes zárású szentélye és hajója szép mérműves csúcsívetű ablakokkal van ellátva, a boltozat teljes hiánya miatt a falazat az idő romboló viszontagságainak egészen ki van téve, s így évről évre mindinkább pusztul; — bár a nagy-palugyai r. k. templomrom kevés költséggel styszerűen még kijavítható lenne, de úgy látszik, nem szándékoztatván ezen rom helyreállítása, annak gondját senkisének viseli.

Nem lehet szándékom jelen alkalommal Liptómegyének műemlékeit részletesen leírni, mivel részletes monographiák teljes hiánya mellett még lehetetlen volt a műemlékek felvételére szánt rövid idő alatt az oly részletes leíráshoz szükséges történeti adatokat összegyűjteni, — ez oknál fogva azt hiszem, egyelőre elégséges leendő, ha a felvett műemlékek általános leírását itt közlendem.

A liptómegyei műemlékekről felvett és az országos műemlékek bizottságának felterjesztett operatum 42 sectio rajzlapot tartalmaz, melyeken a műemlékek kiváló művészletei is pontosan lerajzolva.

Liptómegye műemlékeire nézve némileg útmutatásul szolgált a Könyöki József ily című értekezése: «Visszapillantás a Nyitra, Turóc és Liptómegyékben tett régészeti kirándulásra», mely az Archaeologiai Közlemények VIII. kötetének I. füzetében megjelent; valamint néhai Kubinyi Ferencz nálam levő kézírata is.

Ezen jegyzékekben a liptómegyei műemlékek legalább nagyjából vannak megnevezve, s ez máris nagy hasznomra szolgált, miután így a Liptómegye térképén már előre is kijelölván a nevezetes műemlékekkel bíró helységeket, az ilyformán előkészített térkép segítségével könnyebben meghatározhattam a felveendő műemlékek sorozatát és egymásutánját is.

Kassáról Liptóba Szepesmegyén keresztül utazva, ez alkalommal megvizsgáltam s felvettem a szepes-szombati, felkai, nagy-szalóki és görgői templomot is, ezen műemlékek leírását azonban jelenleg mellőzöm, miután szándékom azokat később — Szepesmegye többi műemlékeivel együtt — megismertetni. Liptómegyét keletről nyugati irányban utazván be, azon sorrendben közlöm műemlékeit, a minő sorban azokat megvizsgáltam s felvettem.

I.

A HRADEKI VAGY LIPTÓ-UJVÁRI VÁRROM.

Ezen érdekes várrom Hradek mezővárostól észak felé mintegy félórányi távolságban fekszik, s tulajdonképen két részből áll, t. i. a mérsékelt magasságú mészkősziklán épült régi vagy belső, — és a belső várat gyűrűként körülvevő alsó vagy új várból.

A régi belső vár kis kiterjedésű, alaprajzának idoma egy latin L-hez hasonlít, (1. ábra) melynek kelet és észak felé nyuló szárai közt van a vár belső udvara (A) közepén mély kúttal (o).^{*} A vár déli szárnyának csak déli oldalfala áll még, az udvar felőli északi fal részben már hiányzik, s valószínűleg puszkapor által vettettet szét, miután itt az erőszakos rombolás nyomaival találkozunk. A mint még az alapfalazatokból kivehető, itt lehettek a vár dísztermei (ε , δ , γ), a még épségben fennmaradt négyszögletű ablaknyílások homokkőből faragott párkányzata kora renaissance-stylre utal. A vár nyugati szárnyában pedig lehettek a kisebb kiterjedésű lakosztályok (σ , χ , λ , γ), melyek részint kereszt-, részint dongaboltozatok által fődvök.

Az egyik kis szobában (γ) megmaradt még annak eredeti gerendázatos födénye, melynek 0.35 m. vastag veres fenyügerendái csak 0.25 m. távolságban fekszenek egymástól. Az így támadt keskeny közök a gerendákba beeresztett deszkák által kitöltve. Nevezetes itt a gerendák ornamentális befestése, mely még helyenként jól vehető ki; a fekete színnel szabad kézzel festett ornamentatio motivumaiban gót stylű levelekkel és lóhere-alaku virágokkal találkozunk, mely utóbbiak a gerenda hosszában levő s hullámvonalban húzódó diszitményen alkalmazták. A gerendák leszelt élű profilje egyszerű. Tekintve tehát ezen gerenda-födény (Balkendecke) technikai szerkezetét, valamint határozott gót stylű diszitményeit, igen valószínű, hogy még a XV-dik századból származhatik.

A második nevezetes részlete a belső várnak egy az udvarra nyíló ajtó (χ), melynek magassága 2.4 m., szélessége pedig 1.69 m. Ezen kapuzat béllete (Thürgewände) faragott homokkőből van idomítva, felső része egyenes zárású lóhere-ívet mutat; profilje leszelt élű s az egész még gót stylű.

A belső vár két szárnya által képezett szögletet egy csigalépcső-torony foglalja el, hengeres belső falából még egy pár falépcsőfok kiáll, de a lépcső orsója már hiányzik. Ezen lépcsőtorony azonban később épült, a mint azt a különböző magasságu lábazati párkányzat és a torony újabb falazata is bizonyítja. — A nyugati szárny külső falán egy erkélynek a falból kiszökő gyámkövei még észrevehetők.

A régi belső várat körülfogó várfalnak csak egyes részletei (α , β) léteznek, valamint a kerítésfal egyik délkeleti szögletében álló négyszögletű bástyatorony (α) még szintén a régi várnak maradványa.

Ezen várfal helyén, s valószínűleg annak irányát követve épült később az alsó vár, melynek nyugati és északi egyemeletes szárnyai még jó és jelenleg is lakott állapotúak.

Ezen alsó vagy új várat az udvar felőli oldalon fődött folyosók veszik körül, melyek két helyen (1, 2) fatornácok által a régi vár első emeletével közlekednek, bizonyítéka annak, hogy az új vár építése alkalmával, tehát 1600-dik évben a régi belső vár még használható és lakható állapotban volt. Az alsó vár főkapuzata (m) a nyugati oldalon levő két négyszögű és kiszökő pavillon által van flankírozva (PP). Az alsó vár négyszögletű ablakainak béllete kőből faragott s renaissance-stylű koronázó párkányzattal van fedve. — Több ablak felső kövén még olvasható :

NICOLAVS SANDORFI ANNO 1600.

* A zárjel közt levő betűk a bizottság rajzlapjaira vonatkoznak.

Ugyszintén a déli pavillon egyik oldalfalán már nehezen olvasható e következő felirat létezik:

SIC VOS NON VOBIS MELLIFICATIS APES .
MAGDALENA ZAI DE CEMER ANNO · 1 · 6 · 0 · 3 .

Ezen feliratok által meghatározottnak tekintendő az alsó vagy új vár építési ideje, valamint az akkori várbirtokos is. A vár bejárata előtt van még egy előerődítvény- (propugnaculum) forma épület, a falból kiszökő félköríves alapzatu toronynyal. Itt lehetett eredetileg a két torony által védett külső várkapu (B). A vár külső kapujának ily megerősítési módszere gyakran előfordul a francia középkori váraknál, nálunk a Szatmármegyében fekvő Erdőd várának főkapuzata is ezen erődítési rendszer szerint két hatalmas körbástya által van megerősítve, mely bástyák lőrései és ablakai leginkább a kapu felvonó hidjára irányozták.

Előrebocsátva a hradeki vár műrégészeti leírását, lássuk most e vár történetét, melyet itt röviden közölni helyén látom.

A hradeki parochia «Extractum ex Historia Domus Ecclesiae Hradekensis» című könyvében a hradeki várra a következő adatokat találtam feljegyezve: Liptó-Ujvár, előbb Liptó-Óvár, tótul Hradek (Haraduk?) (magyarul «váracska») a IV. Béla alatti tatárpusztítás után újra épült, midőn az erdőségekből visszajövő lakosok megerősített városokat és várakat kezdtek újra építeni vagy a meglevőket jobban megerősíteni. Mások állítása szerint ezen vár eredete trencsényi Csák Máté idejére esik, midőn az a Felső-Magyarország nagyobb részét — a Vágtól kezdve egészen annak a Dunába való befolyásáig — birta. Ha nem is előbb, mindenesetre itt keresendők a vár első nyomai.

Majláth Béla tudósunk pedig a hradeki várra nézve e következő adatokat volt szives velem közölni: «Liptó-Ujvár (Hradek) okmányilag legelőször fordul elő a Bubeck-féle 1391-dik évi liptói regestrumban, egy Robert Károly által kiállított csere-oklevélben, mely szerint egy Izombár (ballisterius) és Hong (lapicida) három ekényi földet kapnak Hradek alatt «sub castro novo». — Ezek szerint a hradeki vár keletkezése bátran tehető a XIV-ik század első felébe, bár valószínű, hogy az már előbb is létezhetett, ámbár Béla király névtelen jegyzője a magyarok bejövetele alkalmával elfoglalt várak között sem ezt, sem pedig a likavait nem említi.»

1479-dik év előtt ezen várat és a hozzá tartozó uradalmat zálogban birta és pedig 3600 arany fejében Trenka János; — s valamint Corvin, a csehek vezérének Giskrának azért, hogy őt a háboruba kövesse, adta a tót-lipcei és az ó-zólyomi várat; hihető, hogy Trenka hasonló föltétel alatt lett birtokosa vagy hűbérese a hradeki várnak is.

Trenkát követte Tharcai Tamás, a katonai osztályhoz tartozó férfi, ki e várat szintén Corvin Mátyástól hűbérebe nyerte. — A meghatalmazás erre vonatkozó passusa így hangzik: inscriptionem hanc pro florenis 3060 prolongavit idem Rex (Mathias) Anno 1479.*

Tharcait követte valami Paczolt nevezetű nemes, a vár birtokvételének éve azonban nem tudatik.

* Ezen okmány találtatik a szepesi káptalan levéltárában: Liptómezei levéltár 6. szakasz, 4. füzet, 12. szám alatt.

1543-ban Pekry Lajos volt ezen vár birtokosa, kinek (conthoralis) özvegye Erzsébet született Báthory még 1553-ban volt urnője e várnak.

1554-dik évben I. Ferdinand király gróf Balassa Jánosnak a hradekit az ó-zólyomi uradalommal együtt 13,500 forint fejében 12 évre adta birtokba.

1572-dik évben Miksa király ugyanezen Balassának 3000 forint hozzáfizetés mellett egész életére és halála után családja számára még 12 évre adta át ezen várat.

1577-dik évben Hradek várának ura Balassa Bálint, az előbbinek fia volt. — Ezen család birtokában maradt a vár hosszú ideig, mivel 1599-dik évben Balassa Zsigmond a fentnevezett zálogösszeget hat évre 33,000 frtig nagyobbította.

Ezen időben épült a vár alsó része. Később a Balassa-családot követte Sándorfy Miklós (inscriptionalis possessor), kinek nevével az alsó vár ablakpárkányzatain már találkozunk, s ő alatta végeztetett be 1600-ban az alsó vár építése.

Sándorfy Miklós után a vár birtokosai voltak: Pográny Benedek, továbbá Hosszutóty István és végre Orlee Miklós de Narva. Mindezek Zay Magdolna de Cemer révén jöttek e vár birtokába, mivel Sándorfy Miklós halála után Zay Magdolnát Pográny vette nőül; ennek halála után Hosszutóty, s végre ennek elhalálózása után Orlee de Narva volt negyedik férje Zay Magdolnának. Elhalálózván a negyedik férje, a várat ismét Zay Magdolna birta, de annak csak egy részét, mert a másik rész Osztrosits Istváné lett.

1623-dik év július 8-án II. Ferdinand király Osztrosits családjának és Tökölyi Annának engedte át e várat 52,011 magyar forint inscriptio mellett; de 1702-dik évben az Osztrosits-család férfiága kihalván, a vár visszaesett a korona birtokába. Ezen időben Lichtenstein herceg bérben birta e várat az uradalommal együtt.

Lichtenstein után a várat Thurzó és Rákóczy-családok foglalták el, míg 1713-ban a vár a nagy kiterjedésű uradalommal együtt véglegesen átment a kincstár birtokába, mely azt jelenleg is bírja.

1803-dik évben e várat nagy tüzvész pusztítá el egészen, s míg az alsó vár ismét kiigazítottván, befedetett, addig a régi belső vár falazatai az idő vasfogának kitéve, mindinkább pusztulnak.

II.

A SZENT-PÉTERI TEMPLOMROM.

Nem messze Hradektól, a Dovalló felé vezető ut baloldalán — a Biela vizén túl — egy mérsékelt magaslaton emelkednek Szent-Péter helység egykori parochiális templomának romjai.

A templom egyenes zárású szentélyének csúcsíves ablakkal áttört falai még fennállanak, a szentély csúcsíves boltozatának egyszerű gyámkövei még láthatók, de maga a keresztboltozat már nem létezik többé. A szentély belfalán itt-ott még észrevehetők régi falfestmények gyenge elmosódott nyomai; nem csoda, mert mint mondják, már századok óta áll ezen templomrom az idő viszontagságainak kitéve. — A romtól nyugati irányban a földszin egyenetlen niveauja a hajó és esetleg a torony alapfalazatainak létezését bizonyítja, ásátás által lehetne azokat még napfényre hozni, s így az egykori templom alaprajzát pontosan meghatározni. Ezen templomrom a szepesi egyházi schematismusban akképen fordul

elő: Szent-Péter, Ecclesia SS. Petri et Pauli Apost. desolata. Ezen templomrom nemcsak alakjára, de méreteire nézve is feltűnőleg hasonlít az alább leírandó dovallói templom szentélyéhez, s valószínű, hogy ezen két templom nemcsak egy időben, de ugyanazon mester által is épült.

III.

A DOVALLÓI RÓM. KATH. TEMPLOM.

Dovalló helysége Hradektől mintegy félórányi távolságra egy északi irányban felnyúló völgyben fekszik. A dombon álló róm. kath. templomának igénytelen külseje annak régiségét nem árulja el semmiképen, miután újabbkori stylelles renovatiók által eredeti jellegétől már rég megfosztatott, de figyelemmel vizsgálva ezen templom alaprajzát, továbbá belsejében levő még kora gót stílus részleteit és a hajó újabb boltozata felett levő régi falfestményeket, csakhamar meggyőződünk, hogy itt bár elrontott, de régi eredetű templommal van dolgunk.

Egyenes zárású szentélye egyedül bir még eredeti csúcsívetű keresztboltozattal, melynek primitív derékszögű, leszelt s horony alakjában kivájt éllel ellátott gerincz-profilje még a csúcsíves stílus kezdetére utal (mit Viertelbogen Hohlkehle abgefasstem rechteckigen Gurten-Querschnitt). A bolt köralakú zárköve szintén még egyszerű romanizáló nyolczlevelű rózsát mutat féldomborműben. A szentély keleti falának csúcsíves szemöldű és keskeny ablaka még eredeti, a templom többi ablakai azonban újabbkori időben megnagyobbítottak s eltorzítottak. Az osztatlan hosszhajó — a mint azt a táмок hiányából s a régi falfestményekből következtethetni, — eredetileg fafödénnyel birt. — Jelenleg a hajó közönséges keresztbolttal boltozott, melynek al stucco modorban készült medaillonjai szép renaissance-stílusú diszitményekkel a XVII-dik századra utalnak. S csakugyan a hradeki parochia « Historia Domus » könyve egy helyen említi is, hogy a dovallói egyház hajója Zay Magdolna — mint kegyúr — költségén 1610-dik évben beboltoztatott, s valószínűleg akkor kerültek a falfestmények is a padlásra.

A csúcsívetű diadalívének gyámköve (Kämpfer) áll egy földlapból (Abacus), és erősen kiugró pálczatagok által szegélyezett mély horonyból.

Ezen profil is a kora csúcsíves stílusnak megfelel, s valószínű, hogy ezen templom még a XIII-dik század második felében épülhetett.

A hosszhajó jelenlegi boltozata felett, az északi falon észrevehetők még régi falfestmények nyomai; az egyik részlet köralakú s belül concentrice vonalozott nimbuszal ellátott két női és egy férfialakot en face ábrázol, háttérben egy veres alapon festett primitív fával; a másik részlet pedig egy liliomba végződő jogart tartó királyt és egy előtte álló zöld koronás női alakot mutat; a király szakálos, bajuszos, s hosszú, fején hermelinnel szegélyezett hercegi süveghez hasonló koronát visel, s az egész alak ülő helyzetben s en profil van festve. Mind a két fresmónyrészlet felett két téglasort képező szegély húzódik, ebből következtethetünk a hajó eredeti fafödényére is.

Ezen falfestmények már csak gyengén kivehetők, az alakok körvonala (contourja) bizonytalan, a színezet halvány, s valószínű, sőt bizonyos, hogy ezen képeycylus folytatása a hajó belsejének északi hosszfalán a mészréteg alatt lappang.

Végre megemlítendő egy, a hajó boltozatáról függő igen csinos vascillár (Corona lucida), melynek kovácsolt vasrészletei a renaissance-styl szerint idomitvák. Az egész műdarab egy vízszintes abroncsot képez, melyen két, egymást derékszögben metsző félkör-ives vaspánt emelkedik, a közöket szép hajlásu vashuzalok töltik be. A tányérokka-ellátott gyertyatartó-karok részint az említett vízszintes abroncsra, részint pedig a félköríves vaspántokon elhelyezvők. Általában véve az egész csillár szép és stilszerű formája által kellemes benyomást okoz a szemlélőre, mesterének becsületére válik, s szépség tekintetében az ilyforma külföldi jeles vasművekkel vetekedik.

IV.

A SZENT-IVÁNYI RÓM. KATH. TEMPLOM.

A Vág balpartján kies völgyben fekvő Szent-Ivány helységének ódonszerű róm. kath. temploma egy a vidéket domináló magaslaton áll.

Szentélyének polygonal zárása nagyon szabálytalan, miután a keleti zárfa- sokkal szélesebb (4.45 m.), mint a délkeleti és keletészaki zárfa, melynek szélessége csak 2.35 m. Ezen abnormis szabálytalanság következtében a szentély csúcsíves boltozatának gerincei, vállköveikkel nem — mint szokás — a falszögletekbe, hanem a keleti zárfa síkjára esnek. Ezen szabálytalanság még a szentély sarkain kívül álló támpokra is kiterjed, miután a constructiv elv ellenére a támpok nem a szentélyszög felezési vonalának irányában, hanem attól eltérő állásuak, s így nem felelnek meg tökéletesen a boltozat oldalnyomásának megsemmisítésére. A szentély primitiv csúcsíveszetű gerinczes boltozattal bir, a templom osztatlan hosszajója famennyezetes. Későbbben a templom hajója azáltal nagyobbított meg, hogy a hajó déli oldalfala eltávolittatván, az 2.85 meterrel kirebb emeltetett. A hajó tengelyének irányában álló nyugati tornya négyoldalu, felső emeletén levő kettős hangnyílások, ugyancsak a szentély ablakai is még félköríves szemöldüek, ezen egy oknál fogva azonban a templom még nem nevezhető románkornak, miután tudjuk, hogy kisebb félköríves szemöldü ablaknyílások költségkimélés tekintetéből még a későbbkori csúcsíves stílus építményeknél is gyakran használtattak.

A hajó északi oldalán levő kapuzatának béléte még igen primitiv s romanizáló tagozattal bir. A négyszegletű ajtónyílás földlappal és erős echinussal biró pillérek által szegélyeztetik, melyek lépcsőzetesen szöknek befelé, és az ajtó egyenes zárásu architrávját tartják. A liliomokba végződő vaspántokkal és szívalaku gótstílus gyűrűvel ellátott ajtó erős tölgyfadeszkából áll.

A templom keresztelő-medenczéje csinos alaku, csúcsíves stílus párkányzatu, s még a XV-ik századból való. A nyolczoldalu, kifelé hajló síkokkal biró tölcseres Cuppa egy alacsony s csavart cannellirozásu oszlopon nyugszik, melynek lábazata egyszerű rézlapból áll.

Ily alaku keresztelő kutak Liptóme gyében csaknem kivétel nélkül találhatók, s eszerint e vidékre nézve bizonyos provincialis jelleggel bírnak. (2. ábra.)

A szentély egyik mellékoltára szárnyajtókkal, predellával, még gótstílus, de az ornamentatio már határozott renaissance-stílus. Felső rakományát képezi a kisebb gót oltároknál gyakran előforduló háromszögalaku csúcs (Giebel), ablakuk is Dániel próféta mellképeivel

diszítve, ezen csúcsok valószínűleg még egy régibb gót oltárról valók, mert igen elütők az oltár többi részeitől. Az oltár középszekrényében a keresztre feszített üdvözítő, Máriával és Jánossal szemlélhető, míg a szárnyajtókon a négy evangélista képei arany-alapon festvék. A predella felső párkányán pedig olvasható:

CHRISTVS PASSVS EST PRO NOBIS, VOBIS RELINQVENS
EXEMPLVM VT SEQVAMINI VESTIGIA EIVS · PET · 2 ·

Szép s még gótstylü ornamentatiója miatt megemlítésre méltó ezen oltár 0·6 m. széles és 0·83 m. hosszú antependiuma, anyaga ugynevezett nyírott bársony (geschnittener Sammt), sötétbarna alapon levő stylszerü s olajzöldszinü virágokkal.

A templom három lépcsőfokkal magasabb szentélye alatt a Szentiványi-család századok óta használt sirboltja létezik, hol — mint Kubinyi Ferencz írott jegyzékében olvasom — valóságos épségben levő mumia-alaku s még ép ruhával ellátott holttestek nagy számmal találhatók. A szentély közepén, annak kövezetébe beeresztett négyszegletü márvány sirkőlap belmezején a Szentiványi-család czimere van en basrelief kivésve. — A renaissance-stylü czimerpais osztatlan mezején egy koronán álló kar és egy kürt látható csillaggal. A koronázott sisakdís (Helmzier) hasonló jelvényekkel bir. — A sisak fátyola (Helmtuch) vagy kelméje renaissance-stylü akanthus metszésü levelekbe végződik. A czimer alatti táblácskán e következőket olvashatni:

IOB. XIII. BREVES · DIES · HOMINIS · NVMER · MENSIVM ·
APVD TE EST CONSTITVISTI · TERMINOS · EI · QVI
PRAETERIRI NON POTVERINT.

A sirkőlap szegélyén pedig ezen felirat áll:

GENEROSUS · DN̄S · MELCHIOR ZENTIVANY DE ZENTIVÁN
VICECOMES COMITAT̄ LYPTOVIENSIS · CHARISSIMIS ·
PARENTIBUS SVIS GNS̄O DN̄O IOHANI ZENTIVANY DE EADEM
ET · D · SOPHIAE POTARNIAÏ AMORIS ERGA · · · · ·

a vége már olvashatlan.

A czimerpais mindkét oldalán ez évszám olvasható: ANNO DOMINI 1 · 6 · Z · 8. Ezen sirkőlap a sarkain megerősített vasgyűrűk segítségével felemelhető.

A hajó északi falán pedig függ egy igen csinos s renaissance-stylü epitaphium a Szentiványiak czimerével, melyet fegyverek, kardok s buzogányok festői csoportozata foglal be. A körirat a következő tartalmu:

GNI · DN̄I PETRI ZENTIVANY DE EADEM OLIM VICE COMITIS
COTTVS LIPTOV̄. ET IN DIETIS REGNI HVNGARIAE COMPILLATORIS
OBIIT AETATIS SVAE ANNORVM 50. DIE 28 FEBRVARI. ANNO 1 · 6 · 7 · 2.

Ily epitaphiumok nemcsak czimertanilag érdekesek, de azon körülménynél fogva is, hogy azokon nemcsak régi fegyverzetünk, de a nemzeti ruhaviselet is legalaposabban tanulmányozható. Ily emléktáblák hazánkban elég ritkák, eddig csak a löcsei, bártfai, markusfalvi, kassai, szepesváraljai és teplai templomokban találtattak. — Jelen alkalommal nem hagyhatok említés nélkül egy oly nevezetes természeti tüneményt, mely ugyan nem archaeologiai, de inkább természettudományi szempontból felette érdekes.

T. i. a templom déli oldalán a falkerítés tőszomszédságában van azon hirneves szentiványi kénköforrás, mely felett ha egy madár átrepül, vagy a forrás melletti bokor ágain időz, a párologó mérges gázok öldöklő hatása következtében rögtön halva esik le a földre. Főt. Pataky István esperes-plébános kíséretében meglátogatván ezen kénköforrást, ez alkalommal is több ily szerencsétlen áldozatot találtunk a forrás mellett elterülve. Mondják, hogy különösen korán reggel ezen forrás gázokkal telített levegőjét beszíva, embernek is veszélyes. Mindamellett mint ivóvíz igen kellemes ízű, s bizonyos üdült kór-bájok ellen e víz használata kitűnő eredményű. Ily kénköforrások találhatók még a közép-szlécsi határban is, hol különösen egy helyen egy mészköszikla üregéből bugyborékoló kristálytiszta víz nagy robajjal tör ki. Sajnos, hogy e forrás vize is csak kenderáztatásra használtatik fel a pór nép részéről. Általában véve Liptó megyét e tekintetben csak az ásványforrásokban nagy mértékben bővelkedő Máramaros megye mulja felül hazánkban.

De térjünk tárgyunkhoz.

A szent-iványi templom lőrésekkel ellátott körfallal van megerősítve, melynek északi egyetlen kapuzata mellett áll azon négyszegletű torony, hol a Szentiványi-család okmányai jelenleg is őriztetnek.

Tekintve ezen templom kora csúcsíves stíljét és itt-ott még romanizáló művészleteit, annak építési idejét a XIV-dik század első felébe tehetni. — A Szepes egyházmegyei schematismus szerint: S. Joannes, antiqua parochia, existit jam Anno 1327. Sokkal fontosabb és megbízhatóbb — a szmrecsányi templom leírásánál későbbben közlendő — 1349. évről szóló okmány, melyben már a szent-iványi templomról is szó van.

Ezen egyházi műemléken kívül vannak még e helységben XVI. és XVII-dik századbeli kastélyok is, melyek legalább kívülről — műrégészeti becsü részletekkel nem birnak.

V.

A SZENT-ANDRÁSI RÓM. KATH. TEMPLOM.

Szent-András kis kiterjedésű helysége a Vág egyik északi mellékvölgyében fekszik. A falu közepén egy dombon álló, s sz. András tiszteletére szentelt templomának külseje szép mérműves csúcsíveszetű ablakaival máris régi eredetre utal. Polygonal zárású szentélye azonban ujabbkori boltozattal bír, s miután sem kiszökő szöglettámokat, sem pedig a boltozatgerinczet tartó vállköveket vagy hengeres oszloptetőket nem vehetni észre, valószínű, a szentély is mint jelenleg hajója csak famennyezettel volt eredetileg fődve. A szentély három, hajója pedig két csúcsíves és keskeny ablaknyílás által világittatik meg. Sekrestyének semmi nyoma, ha csak a hosszahajó déli oldalán álló kápolnát annak nem vesszük.

Ezen kápolna egyenes zárású, és két késő gótkori halhólyagos mérművel diszitett

s egy kőválasztékkal ellátott csúcsives ablak által világittatik meg. E kápolna szintén boltzat nélküli, jelenleg egyszerű gerendázatos födénynyel födött.

A templom tornyának közepe nem esik össze a hajó hossztengelyével, hanem az utóbbitól északra mintegy 2·0 meternyi távolságra eltér, s nekem úgy látszik, hogy a torony későbben — s a mint a torony alatti ajtón levő 1647-ki évszám bizonyítja — a XVII. században épült a templomhoz, azonkívül sem az ajtó nyílása, sem a torony ablakai nem csúcsivesek.

A szentély niveauja négy lépcsőfokkal feljebb fekszik a hajó kövezetétől, és mint állítják, itt lenne az Andreanszky, Horanszky, benedekfalvi Detrich és Kiszely-családok sirboltja. A kőből diszesen faragott keresztelő-medenczéje feltűnően hasonlít a szentiványihoz, csak hogy az andrásfalvinak a cuppája kisebb, és csavart horonyos oszloplábazata hosszabb.

A főoltár még gótstylü, s ezen korszakbeli elrendezéssel bir; bár az ornamentatíóban itt-ott már kora renaissance motivumok is előfordulnak. Műtörténeti szempontból felette érdekes az oltár szárnyajtóin előforduló felirat:

Anno · domini · 1 · 5 · 1 · 2 · iap. .

Ezen datum szerint az oltár készítési ideje oly korszakba esik, a hol hazánkban a renaissance-styl mindinkább nagyobb tért kezd foglalni. Az oltár szárnyain levő aranyalapú festmények sz. András életére vonatkozó jeleneteket ábrázolnak, az alakok és a ruharedőzet jellege még Dürer iskolájára emlékeztet, bár a mi az architecturái háttérket illeti, azokon már a korai renaissance-styl naturalizmusa gyengén átrezeg.

A predellán két repülő hegyes szárnyu angyal lebegő hosszú ruhákban, Veronika kendőjét tartja, az üdvözítő véres és töviskoszoruzta fejével.

Az oltár felső rakoványa szokott fiala-tornyocskák csoportozatából áll, közepén egy mennyezet alatt ott látjuk sz. Bertalan finom faragású szobrocskáját, egyik kezében könyvet, a másikban pedig egy kést tartva. Ezen rakovány (Aufsatz) rossz állapota miatt már előre hajlik, s néhány tornyocskája egészen hiányzik.

Ezen oltár szekrényében a középkori szobrászat egy oly kitűnő művü példányával találkozunk, a minő hazánkban csak ritkán található, ez t. i. a szent Andrást ábrázoló életnagyságu szobra.

A fából mesterileg faragott alak magassága mintegy 1·7 meter, homlokán kétfelé választott hosszú haja, valamint szakálla festői fürtökben és természetes hajlással omlik vállaira s mellére. A vállak egymástóli távolsága — az alak nagyságához arányosítva — csekély, mely körülmény azonban a középkori alakokat általánosan jellemzi, s valószínű, hogy a szobrok ezen sajátsága még a románkorból vette eredetét.

Alakunk kifejezésteljes szemei a jobbában tartott s nyitott könyv felé irányozvák, melyből olvasni látszik, baljával az ugynevezett András-keresztre támaszkodik. A pontos és természetű kidolgozás annyira megy, hogy az arc, kezek és lábak izmainak anatomikus előtűntetése, valamint kezeinek finom erezete természetes hűséggel van visszaadva, s meszterének valóban dicséretére válik; továbbá ha tekintetbe vesszük az alak ruházatának s bő palástjának már kevésbé tört s természetes folyásu redőzetét (Faltenwurf), már abból is

kitűnik, hogy itt nem egy közönséges szobrász művével, hanem egy valódi remekművel állunk szemben.

Mindenekfelett azonban az alak sugárnimbussal körülvett, komoly és magasztos kifejezésű arcán oly valami rendkívüli szokatlan, s szóval ki nem fejezhető átszellemült nyugodtság s méltóság honol, hogy az ember nem egy szobrot, hanem egy oly élő alakot vél maga előtt látni, mely könyve olvasásában van elmélyedve. (3. ábra.)

Ezen kitűnő szobrászati mű szépségét, nagyszerűségét sem a leírás, sem a legpontosabb rajz nem képes visszaadni, s hogy ha ezen kiváló remekmű valódi becséről akarunk meggyőződni, azt természetben kell megtekintenünk. Miután ezen szobrot vázlatkönyvembe lemásoltam, alig birtam megválni a hazai középkori szobrászat ezen remekétől, sajnálva, hogy ezen valódi műkincsünk ily félreeső helyen ismeretlenül el van dugva, holott hivatva lenne bármely muzeumban a hazai szobrászati művek közt a legelső helyet elfoglalni. — Dr. Rómer Flóris tudósunk, ki pár év előtt ezen a vidéken megfordult, e szoborról szintén ily elismerőleg nyilatkozott.

Az oltárszekrény belső síkja, háttére (Fond) szép ornamentatiója által méltó ezen kitűnő szobornak háttéréül szolgálni, mert ez egy felfüggesztett, csinosan szegélyezett, lent rajzolatba végződő függönyt vagy szőnyeget képez, melynek felülete — arany alapon — stylszerű virágokkal diszitett, s hogy a szőnyeg ornamentatiója a szoborra ne hasson háborítólag, az előbbinek diszitményei egyszerűen fába vésettek s minden színezés nélkül gyöngén aranyozottak (matt vergoldet).

A szőnyeg alsó szegélyén levő s facettirozott drágaköveket utánzó diszitmény már renaissance-stylű, melynek alkalmazását könnyen érthetővé teszi az oltáron levő 1512-dik évszám.

Az említett déli mellékkápolnában álló oltár szintén még egy eredeti szárnyoltár (Flügelaltar), melynek belső szekrényét egy arany alapon festett kép foglalja el, ezen festményen trónon ülő és a gyermek Jézust ölében tartó Mária mint Istenanya van ábrázolva, háttérben lebegő fátyolt tartó angyalokkal. Az oltár szárnyain pedig Mária életére vonatkozó jelenetek ábrázolva. Ezen festmények kivitele teljesen hasonlít a főoltár festményeihez, s valószínűleg ugyanazon mester műve. — Megemlítésre méltónak találom egy pár gót stylű gyertyatartót is, melyeknek stylszerű tagozatai minden egyszerűségök mellett is csinosak s izletesek. A templom paramentái már újabbkorúak s különös műbecsesel nem bírnak.

VI.

AZ OKOLICSNAI ZÁRDATEMPLOM.

Okolicsna mezővárosa a Vág jobbpartján fekszik, vidéke regényes, s különösen festői. A közeledő utasnak már messziről tűnik fel az ódon, sötétbarna falazatu zárdatemplom sugár tornyával és élénk silhouettjével. Miután különösen figyelmeztetve valék Liptó-megye ezen kiváló műemlékére, természetes, hogy a kíváncsiság s várakozás bizonyos kellemes érzetével közeledtem ezen ismeretlen műemlékünk felé.

A zárdatemplom még meszeletlen barna falaival, szép mérműves csúcsivezetű magas ablakaival s meredek cseréptetőzetével a mennyire kellemes hatásu egy régészre nézve,

annyira meglepő a templom belseje, a hajókat elválasztó, nyolczoldalu s felette karcsúságuk miatt igen elegáns kinézésű pilléreivel s oszlopaival. A hosszahajó, de különösen szentélyének tetemes hossza, hálózatos csúcsíves boltozatával igen szép perspectivát képez. Általában véve az okolicsnai ferenczrendű zárdatemplom rendes alaprajza, tetemes méretei s kiváló műépítészeti részletei által nemcsak Liptó megyében, de hazánkban is — mint középkori csúcsíves stílusú zárdatemplom — ritkítja párját, és a késő gótikorszak valódi remeke, mely részleteiben még ment azon kinövésektől, melyek némely késő csúcsíves stílusú műemlékünkön már is észrevehetők. Ezen zárdatemplom tornyával és szekrestyéjével még eredeti és középkori, ellenben a templom déli oldalához épült jelenlegi zárdaépület már a XVII-ik század végétől való.

A bizonyosan még szintén gót stílusban épült eredeti zárdából műrészletek már egyáltalában nem találhatók, különben még kérdés, vajjon teljesen felépült-e a régi zárda? — bár a mostani zárda keresztfolyosóival (Kreuzgang), czelláival s négyszegletű udvarával még a régi zárdák rendszere szerint épült. De vizsgáljuk meg először közelebbről a zárda-templomot.

Ezen jól conservált és későbbi stíllelles hozzáépítésektől még ment zárdatemplom szentélye a rendes nyolczszög három oldala által záratik be, feltűnő hosszú, majdnem 15·5 meternyi presbyteriuma részint csillag-, részint hálóalakú gerinczes csúcsíves boltozattal bir. A szentély megvilágítására szolgál annak zárfalain levő, két kövალasztékkal s késő gót-kori mérművekkel biró négy tágas s csúcsíves ablaka.

A szentély külső élein négy, továbbá a négy boltosztályból (travéből) álló presbyteriumnak pedig három oldaltámja van, melyek két fokozattal birnak, s fent egy egyszerű, de a késő gótikorszaknak megfelelő vájt kajácsos rézslappal (geschweifte Schräge) fődvék.

A szentélytől egy csúcsíves diadalívet által elválasztott 23·0 m. hosszú és mellék-hajóival 13·0 m. széles hosszahajó, hasonlóképen szép hálóboltozattal bir, melynek két rézslap által szegélyezett horonyu boltgerincei az oszlopokból — mint egy pálmának ágai — merészen indulnak ki. A hosszahajó négy travéből áll, s miután a mellék-hajók magassága egyenlő lévén a főhajóéval, ezen szerkezet szerint itt egy pilléres csarnoktemplommal van dolgunk (Pfeiler-Hallenkirche). A nyolczoldalu oszlop koczkaalakú lábazatából a szögletek leszelése által, horonypárkányzatok közvetítése mellett emelkednek a nyolczoldalu oszloptövek. A főhajót a mellék-hajóktól három oszloppár választja el, az oszlopközök (intercolumnium) távolsága 4·7 meter. A majdnem 11·0 meter magasságú oszloptörzs átmérője csak 0·9 meter lévén, ezen arányoknál fogva az oszlopok igen nyulánk, könnyűdek s elegáns kinézésűek.

Miután a hosszahajó északi oldalfalán nincsenek ablaknyílások, a három hajó csak a déli oldalon levő két csúcsíves ablak által mérsékelten világittatik meg. De miután a déli mellék-hajó ezen két ablaka a templom déli oldalához épített zárda csarnoka (Loggiája) által félig befedetik, úgy nemkülönb a szentély négy ablaka is a későbbi roccoco-stílusú főoltár által részben elfedetik, ezen körülménynél fogva ezen zárdatemplom belsejében azon titokteljes félhomály uralkodik, mely a középkori nagyobb templomoknál oly megható, s e szent hely rendeltetésének oly nagy mértékben megfelel.

Az északi mellék-hajóhoz az első és második travée közt hozzáépített kápolna — a mint azt a csúcsíves ablakokról, boltgerinceiről, a lábazati párkányzat ugyanazon niveau-

járól, de különösen a kápolna északi párkányzatának horonyában egy szalagon bevéssett 1490-dik évszámról következtethetjük, egyidőben épült a templommal. Ezen kápolna és a hajó oldalfalai, valamint nyugati sarkai is a fentebb említettekhez hasonló támokkal ellátvák.

A templom nyugati főkapuzata már nem eredeti s így különös érdekekkel nem bír. Ellenben a presbyterium déli oldalán toronyalatti kapuzat még csúcsíves. A sekrestye két osztályú csúcsíves boltozattal bír, keleti egyenes zárfa három támmal ellátott, melyek közt az egyenes szemöldü, sima mély bélletű és keskeny ablaknyílások alkalmazvák. — A szentély déli oldalán álló tömör falazatu tornya négyszegletű, négyemeletes, az alsó emelet csinos párkányzatu négyszegletű ablakokkal áttörvén. A harangokat tartalmazó legfelsőbb emelete félköríves kettős ablaknyílásokkal bír. A torony sarkai, valamint a támok, oszlopok s a templom egyéb műrészei és párkányzatai, barna színű s finom szemcséjű kárpáti homokkőből faragvák, míg a falazat egyéb része itt-ott téglával vegyített közönséges terméskőből áll. A torony ujjbkkori sisakja dudorodásaival és két laternájával már roccoco-izlésű ugyan, mindamellett nyulánk arányai által disztelennek még nem mondható.

A hosszhajó tetemes szélességénél fogva két csúcsfal által határolt *magas* nyeregfedéllel fedett s e miatt magasabb, mint a keskenyebb szentély fedélzete. Az északi kápolna, mely mintegy egy kereszthajó északi szárnyát képezi, külön s felette meredek cseréptetőzettel bír.

Ezen zárdatemplom alaprajzának szabályos elrendezése s tetemes méretei által műépítészeti szempontból elég érdekes, műrégészeti tekintetben azonban sokkal érdekesebbek még ezen templom műrészei, melyeket itt legalább nagyjából megemlíteni szükségesnek tartok.

A szentély déli falában levő ülőhelyek (papiszékek) egy négyszegletű fülkét képeznek, melynek nyílása szépen profilozott rámazáttal, felső része pedig három félkörív metszése által képezett mérművel díszített. A felső részén levő egyik czimerpaisának mezején egy hatágu csillag, a másikon pedig van kivésve, — ezen szék vagy fülke mennyezetének mérművében már a hanyatlásnak indult csúcsíves styl affectáló részleteivel találkozunk. A hosszhajó archivolt, valamint egyéb tollgerincei, míg egyrészt a szabadon álló oszloptökre támaszkodnak, másrészt pedig a hol a falsíkba mennek át, ott csinosan faragott gyámköveken (consolákon) nyugszanak. — Az északi kápolna egyik ablakának rézslapján — bélletén — észrevehető egy en basrelief faragott és szíjakkal egy ágon felfüggesztett czimerpais (4-dik ábra), melynek mezején, koronán állva egy farkashoz hasonló állat, szájában szarvas-agancscsal vehető ki, a meszelés vastag rétege azonban annyira befedi ezen féldomborművet, hogy részletei már csak gyengén láthatók. Ugyanazon czimer a hosszhajó egyik kerek boltzárkövén is előfordul, hogy mely családnak czimere lehet, azt nem tudom.

A templom északi oldalán, a nyugati saroktól véve első támpilléren, annak egész szélességét elfoglaló négyszegletű berámázott mezején látjuk hazánk kettős kereszt czimerét festve.

A kissé jobbra (czimertanilag véve) dülő, félkörű aljjal szegélyezett czimerpais mezején, a hármaz zöld halmon közvetlenül álló kettős kereszt látható, a czimerpais felett egy lebegő szalagon az 1289-dik évszám vehető ki. Ezen fülke — a mint azt a «Renova-

tum Anno 1860» feliratból joggal következtethetjük — újra befestetett, azonban ugy látszik a czimertanban nem igen jártas festő e czimerpais eredeti mezejét sárga színnel befesté.

A gót stylben divó vizokádók alkalmazását itt is találjuk, de nem constructiv, hanem csak decorativ tekintetben, így a koronázó mély horonyu párkányzaton a kápolna sarkain tátott száju szörnyfejek alkalmazvák.

A párkányzat azon helyén, hol a kápolna a templom északi falába szökik, egy három szeget vagy kalászt tartó kéz vehető ki. A kápolna északi oldalának közepén a párkányzat horonyában pedig egy ág körül csavart szalagon az 1290-dik bevésett évszám olvasható, s ugyanazon évszám előfordul még a templom nyugati oldalának horonyában is.

A torony — a zárdakert felőli — délkeleti sarkán van egy napóra (5. ábra), mely elég különösen a torony egyik, normális helyéből kissé elfordított sarokkövén van bevésve. A sarokkő ezen elfordításának oka abban rejlik, hogy miután a templom hossz tengelye a keletnyugati vonallal egy kis, circa 10° elhajlást képez, tehát a templom e szerint nem lévén pontosan keletelve, annak következtében a torony déli falsíkja sem fekszik egészen délfelé; hogy pedig a napóra rendeltetésének tökéletesen megfeleljen, szükséges volt tehát legalább azon sarokkővet, melyen a napóra terveztetett, jól keletelni. A sarokkő ezen megfordítása még a torony építése alkalmával történhetett, miután ezen kő fek- és álló hézagai tökéletesen öszeesnek a többi körétegek hézagaival. Ezen napóra körivalaku szalagján levő (8—3) számok alakja még a XV-dik századnak megfelel, s mind a számok, mind pedig az egyes órászámoknak megfelelő árnvonalak (mensura) a kőbe vésvek s fekete festékekkel befestvék. Megjegyzendő, hogy ezen sarokkő különös fekvése által figyelmeztetve, iránytűm segítségével megvizsgáltam a templom hosszhajójának irányát, s a 10 foknyi eltérés csakugyan itt is bebizonyult.

A mi e csúcsives ablakok mérműveit illeti, azok már a gótstyl hanyatlásának bélyegét viselik, mint ezen mérműveknél az ablakok kőválasztékainak szabálytalan szétágazása képezi a decoratio elvét.

Megemlítendő itt különösen azon változatos alaku, kőbe véssett jegyek vagy jelek, melyek műemlékeinken azonban csak ritkán fordulnak elő. Ezen kőfaragó- vagy mesterjegyek (Meisterzeichen) a szentély keleti és északi oldalán jönnek elő leginkább, azok közt többeket lemásolván, itt közlöm:

* Ily mesterjelek (signes lapidaires, signes maçonniques, Steinmetzzeichen) oly jelvények, melyeket a kőfaragók az általok kidolgozott, idomított kőcsozákokra (Werkstücke) bevésstek. A legrégibb, nevezetesen a XII. és XIII-dik századból származó mesterjegyek a majusculák és rúnák egyes betűiből, továbbá a bolygók jeleiből s különféle kézműves eszközök primitív másolataiból állanak, s azok abban különböznek lényegesen a később-koriaktól, hogy az utóbbiak leginkább mértani idomnak s egyenes tört vonalak változatos összerakásából képezetnek. Minden egyes mester vagy kőfaragólegény birt egy ily jelet, melyet az általa kidolgozott köveken alkalmazva, e szerint számíttatott ki a bére is. Ily mesterjelvényekkel azonban nem kell összetéveszteni azon apró jeleket, melyek kivételesen a helyes összeillesztés czéljából, a műépítészeti diszrészletekhez tartozó kődarabokon bevésvek, és a Viollet le Duc Dictionnaire-ben: « signes d'appareil vagy repères » nevezet alatt előfordulnak.

A mesterjegyekből származtak későbbben, nevezetesen a XVI-dik században a czimerpaizsokon előfor-

A középhajó boltozatán, a diadalivezet mellett, jobboldalon arragoniai Beatrix királyné, baloldalon pedig Magyar-, Horvát- és Dalmátországok egyesített czimerpaisa látható, a Mátyás korabeli czimertani beosztással.

A mi a templom építési idejét illeti, az határozott későkorú gót stílus, továbbá a fentebb említett 1289 és 1290 kőbe vésett évszámai, úgy nemkülönben a hajó boltozatán előforduló Mátyás és nejének festett czimerpaisai következtében már a XV-dik század vége felé helyezendő.

A templom déli oldalához későbbben hozzáépített zárdának alaprajza egy hosszukás négyszöget képez. A zárda keleti oldalán, a földszinten, van a tágas refectorium, az emeleten pedig ugyanazon az oldalon a zárdafőnök lakása és a vendégszobák; a zárda nyugati és déli oldalán pedig a szerzetesek számára való cellák elhelyezvék. A zárda egyes helyiségei közt a közlekedést a keresztfolyosók közvetítik, melyek ablakai a négyszögletű zárda udvarára nyílnak.

A zárda első emeletén, közvetlenül a templom hajójával határos északi keresztfolyosó egy nyitott Loggiát képez, melynek egy dorizáló középoszlop által elválasztott két merész ívezete az udvarra nyílik.

Ezen zárda Mattyasovszky László nyitrai püspök és főispán által 1697-dik évben épült, a mint azt a zárda főkapuzata fölötti márványtáblán is olvashatni, és pedig eképen:

ILLUSTRIŌ AC REVERENDIŌ DNVS · DNVS · LADISL · MATIASOVŌ ·
EPISCOPVS NITRIENS EIVSDEM · COTT₉ SVPR COMES ET REGNI
HVNGAE CANCELARI₉ AC MONASTERIVM HOC DVOB₉ PENESECVLIS
IN RVDIENTIS IACENS EX FVNDAMENTIS CVRAVIT · ANNO · 1 · 6 · 9 · 7.

Én azt hiszem, hogy a XVI-dik század kezdetén hazánkban is nagy mértékben terjedni kezdő vallási mozgalom ezen zárda teljes felépítését akadályozá, olyannyira, hogy a zárda építése teljesen félbeszakított, mert ha e zárda felépült volna, akkor annak legalább egyes műrészletei a mostani zárda építésénél minden bizonynnyal felhasználtattak volna, pedig ily műrészleteket nem találtam sehol.

Azon romok pedig, melyekről az előbbi felirat szól, a régi zárda alapfalai s egyéb csekély falmaradványai lehettek; a régi zárda körfalaival csekély kiterjedésű lévén, az újonnan építendő nagyobb zárda falazatai számára kétségkívül új alapzatot kellett építeni, s innét e kifejezés «EX FVNDAMENTIS».

duló polgári monogrammok, melyekből szép példányok a bártfai városház erkélyén is láthatók. Ily alakú monogrammok azonban a kereskedőknél áruik és csomagaik megjelölésére még jelenleg is használatnak.

A régi mesterjegyek kivált műtörténeti szempontból érdekesek, miután gyakran csak azokból határozható meg az illető műemlék mestere és építési ideje. E tekintetben nem ajánlható eléggé oly czéhkönyvek és táblázatok tanulmányozása, melyekben ily mesterjegyek, a mester vagy legény nevével együtt találhatók.

Ezen czéhtáblák azonban hazánkban legalább eddig még ritkán fordulnak elő; különös szépségű a lőcsei kőfaragó czéh XVI-ik századbeli monogrammos táblája, mely jelenleg a felsőmagyarországi muzeumban őriztetik.

A zárda kertfelőli keleti oldalán pedig az 1744-ki renovációra vonatkozó e következő chronisticon olvasható:

EX PIA MVNIFICENTIA POPVLI SIC RENOVANT VR
CLAVSTRA SANCTI FRANCISCI.

A zárdatemplom belberendezése, ugymint: oltárok, egyházi székek már újabbkoriak s különös műbecscsel nem is birnak; de hogy itt is voltak eredeti gótstylü szárnyoltárok, azt a zárda különböző helyiségeiben s folyosóin jelenleg is felfüggesztett aranyalapú s fára festett festmények bizonyítják, mert azok nem egyebek, mint a régi oltárszárnyak későbbben szétfűrészelt részletei. Ezen részletek nagy méreteiből, valamint a festmények stílszerű kiviteléről következtethetjük az egykori gót oltárok nagyszerűségét s szépségét. Mily kár, hogy nevezetesen a nyitott loggia falazatán felfüggesztett képtáblák az idő viszontagságainak évek óta kitéve, mindinkább pusztulnak s elenyésznek.

Ezen nagybecsű festményekre figyelmeztettem a zárda főnökét is, de hogy történt-e ezen középkori becses festmények megóvása tekintetében valami intézkedés, nem tudom; pedig e festmények megérdemelnék azt teljes mértékben.

VII.

A LIPTÓ-SZENT-MIKLÓSI RÓM. KATH. TEMPLOM.

A szent Miklós tiszteletére felszerelt liptó-sz.-miklósi parochialis templom szabályos, ugyszólván mintaszerű alaprajzánál, tetemes méreteinél, de különösen kora csúcsíves stíljénél fogva Liptómegyének mindenesetre egyik kiváló monumentális műemléke.

A templom alaprajza, a mint említém, a legszabályosabbak közé sorozható. A rendszer nyolczszög három oldala által képezett szentély 9·4 m. hosszú és 7·0 meter széles; csúcsíves boltozatának gerinczprofilje még igen primitív, t. i. két rézslappal és egy szíjtagból áll.

A gerinczek csinos gyámköveken (Wandconsolen) (6. ábra) nyugszanak, mely utóbbiak fejezete két befelé ugró lapocskából (listello) áll, a gyámkő fejezete pedig kajácsos s orrokkal ellátott csúcsíves részletekkel bír.

A szentély öt csúcsíveszetű ablaka felette nyulánk és keskeny, e miatt itt a kövávalaszték és a mérmű teljesen hiányzik, de felesleges is. A szentély sarkain valamint a templom oldalfalain álló támpok kétfokozatuak és fent egy egyszerű s egyenes rézslappal (Schräge) földvék. A templom középhajója sokkal magasabb a mellékhajóknál, és a déli oldalfalának három kerekablaka által világittatik meg, s miután továbbá a főhajót a mellékhajóktól oszlopok vagy pillérek választják el, a templom ezen szerkezete szerint az ugynevezett oszlopos vagy helyesebben pilléres basilikák (Pfeiler-Basilike) közé sorozandó, s e tekintetben Liptómegyében egyedüli.

A középhajó mellékhajóival három egyenlő hosszúságú boltosztályból (travééból) áll, 4·3 meternyi intercolumniummal, s míg a főhajó szélessége éppen 8·0 m., addig a mellékhajók annak csak fél szélességével, t. i. 4 meterrel birnak. Az 1·0 m. átmérővel bíró nyolcz-

oldalu oszloptők lábazatnélküliek, fejezetük pedig áll egy erősen kiugró abacus lapból, mely alatt a horony egy keskeny rézslappal képezi az átmenetet az oszloptörzsbe. Ezen pil-lérekre nehezednek a hosszhajó igen nyomott csúcsíves archivolt ívezetei, melyek élei leszelvek, s a hol azok a hajó keleti és nyugati zárfalára támaszkodnak, ott erős és merészen profilozott ívtartó gyámkövek által támogattnak. Ezen oszloptövekből emelkednek a félhatszögű keresztmetszettel bíró falpillérek (Wandpfeiler), melyek fent szintén egy egyszerű horonyos kapitellel ellátva és a hosszhajó csúcsíves keresztboltozatjának kereszt— diagonal — s falgerinceit tartják.

A csúcsíves diadalív csak az élein elmetszett profillel bír. A mellékhajók csúcsívesetű boltozatának gerincei míg egyrészt a tövek fejezeteiből indulnak ki, addig a hol a mellékhajók hosszfalaihoz simulnak, ott három horonnyal bíró csinos gyámkövekbe mennek át. A középhajó csak három körablaka, a mellékhajók pedig keskeny s félköríves szemöldü ablakai által világíttatnak meg.

Az északi mellékhajó keleti részén a sekrestye fala által határoltatik, ellenben a déli mellékhajó keleti zárfa la szabad, s itt egy tölcser bélletű kerek ablakkal bír. Ezen templom négyszegletű tornya a hosszhajó tengelyének irányában épített, alsó emeletén löréses keskeny ablakkal van áttörve, felső emelete — a hol a harangok elhelyezvék — valamint czopfos toronysisakja is már újabbkoru. A templom három kapuzattal bír, t. i. a torony alatt és a két mellékhajó oldalain. Ezen kapuvezetek csúcsívesek, de minden finomabb párkányzat és profil nélkül. A déli ajtó deszkázatán belül észrevehető még az eredeti ajtónak lilomokba végződő régi vasazata; a déli és északi kapuzatok előtti csarnokok már későbbi hozzáépítések, nemkülönben a templom orgonakarzata is már újabbkori.

A szentélyből egy csúcsíves alacsony ajtón keresztül az elég tágas sekrestyébe jutunk, melynek csúcsíves keresztboltozatát — fölötte primitív, majdnem romanizáló gerinceivel — a sekrestye sarkaiban álló falioszlopok (Dreiviertelsäulen) támogatják.

Ezen sekrestye északi félköríves s keskeny ablakának kalapácsolt vasból készült vasrácsozata áll egy az ablak közepén függélyesen a kőbe eresztett vasrudból, melynek mindkét oldalán szétágazó, legtöbbsnyire lilomforma diszitményei az ablaknyílást kellően védik. — Ily szerkezetű vasrácsozat egy kitűnő példányával találkozunk még későbbben a közép-szlécsi templom szentélyének egyik ablakán.

A szentély és a hajó boltzárkövei legtöbbsnyire kerekidomnak, némelyek faragott féldomborművekkel diszítvék; így a szentély egyik zárkövén egy fekvő félhold felett látható egy hatágú csillag, a másik pedig egy koszoru alakba font ágat vagy venyigét ábrázol szőlőlevelekkel, s míg a déli mellékhajó boltzárkövei simák, addig az északi mellékhajó minden zárköve diszített, így az egyikén öt szirmu leveles koszoru, a középsőn ugyanily alaku három levél, de sugár irányában, s végre a harmadikon az Isten báránya (Agnus Dei) látható, a lándzsahegybe végződő zászlócska kelméje három részre hasított, éppen mint azt a XIV-dik századbéli lovas pecséteinken gyakran észrevehetni.

A sekrestye boltzárkövének alakja egy szabályos nyolczszög — a belső kissé bemélyedt síkján egy nyolczágú csillaggal.

A szentély belseje eredetileg falfestményekkel volt diszítve, a mint azt a fal mészrétegén itt-ott előforduló alakzatos foltokból gyaníthatjuk, s e tekintetben sejtelmem csak-

ugyan beteljesedett, mert a mint a szentély déli falán az így is már hólyagos mészsírtet lassan lehámozni kezdtem, nemsokára egy középkori torony festett alakja bukkan ki a százados mészborték alól. (7. ábra.) Ezen torony valószínűleg egy képnek szolgált hátterül de az egész falfestményt — a mészsírtetnek a falhoz való erős tapadása miatt, nem lehetett egészen napvilágra hozni, s így egyelőre kénytelen valék csak a torony alakját előtűntető festmény részletével megelégedni. — De ezen torony már egyedül alakjánál fogva is érdekes, miután itt a XIV-dik században divó tornyok alakjával találkozunk, s ez műtörténeti tekintetben nem csekély fontossága.

A négy oldalú torony falazata, köveinek álló- és fekhézagjaival szürkére festett felső részén egy fatornácczal (Mordgang?) van körülvéve, mely utóbbinak zöld színre festett deszkázatán tolókével (Schieber) elzárható négy ablaka látható. — Ezen tornác felett a torony falazata hasonló szélességben emelkedik, ezen felső falazat rovátkos párkányzattal (Zinnenartige Bekrönung) bír, mely felett emelkedik a sátor alakú, domború és csatorna cseréppel (Mönch und Nonne) fedett, meredek toronysisakja, gerinczélének végpontjain két magas rudon lévő csillaggal diszítve. — A torony ezen sisakja feltűnően hasonlít a prágai hid tornyainak sisakjához. — A mi pedig a fentebb említett fatornáczot illeti, azt hiszem hogy az nem egyéb mint a középkori védfalak és tornyok felső részén — a katonaság és őrség megvédésére épült ugynevezett öldöklő tornác (hourdogium, hourd, bretèche), melynek alsó padozatdeszkái szükség esetén részben eltávolíthatók, s az így támadt nyíláson keresztül a lent lévő ostromlókra forró víz, olvasztott szurok, kövek, nyilak, és egyéb öldöklőszerek dobattak le. — Ennek következtében falfestményünk ezen tornya tehát az erősítési tornyok (Basteien) sorába teendő; — kár hogy az alsó részén lévő mészsírtet szilárdsága nem engedi a torony egész alakját előtűntetni.

Tekintetbe véve azon körülményt, hogy a lipcse megyei kisebb falusi templomok belseje is gyakran falfestményekkel birt, feltehető, hogy a megye ezen kiváló műemlékének belseje is polichrom befestéssel díszeskedett.

A kőből faragott keresztelő-medence szintén még eredeti gótstylű, s alakjára nézve hasonlít a szentiványi keresztelő-medenczéhez; kajácsos s befelé huzódó nyolcz-oldalú cuppája a csavart horonyú oszloptól nyugszik. — Az újabbkori fedő veresrézből készült, diszitményei részben izletesen megaranyozták, alsó karimáján e következő felirat olvasható:

NISI · QVIS · NATVS · FVERIT · EX · AQVA · ET · SPRV · NON · POTEST ·
INTROIRE · IN REGNV · COELORVM. Joh. 3. V 5. Anno 1 · 6 · 6 · 6.

A templomban találkozunk még két gótstylű szárnyoltárral, az egyik az északi mellékhajó keleti végén áll, szekrényében Mária szobra, szárnyain pedig a szűz életére vonatkozó festmények arany alapon láthatók. — A déli mellékhajó keleti zárfalán álló szárnyoltár műtörténeti szempontból is érdekes, mert — míg az oltár szekrényével, predellájával, és felső rakományával határozottan még gótstylű, addig decorationalis művészletei már a XVI-dik század elején mindinkább terjedő kora renaissance-styl befolyását árulják el. — Nevezetes azonban, hogy mily feltűnő hasonlóság és alakrokonosság létezik a kora renaissance stylu diszitményi motívumok közt, így például ezen oltár

anhitravján lévő, csomókba kötött babérlevelekből álló diszitmény babérbogyóival éppen oly alakban előfordul az 1506-dik évben épült bártfai városház koronázó párkányzatának horonya alatt is. — A predella diszitményein is mintegy átrezeg már a XVI-dik század új stíljé. Ezen oltár felső rakoványa, sajátos és különös conceptio tekintetében egyedüli a maga nemében, s úgy látszik, mintha a renaissance által üldözött gótstíly még egyszer akarná uralmát érvényesíteni és szépségét kifejtetni, mert itt a gotika egy oly műremeket hoz létre, mely míg egyrészt tökéletesen megfelel a decoratív csúcsíves stílnak, másrészt ezen oltárnak diszes és méltó bevégezésül szolgál.

A művész tudniillik eltérve a XV-dik században divó oltárrakoványok chablone-szerű alakításától, — mely abból állott, hogy az oltár testéből, szekrényéből, közvetlenül kiemelkedő fiala-tornyocskák csoportozatából álló pyramis-elrendezésű rakovány az oltár szekrényével szorosan és szerkezetileg volt összekötve, mintegy összenőve — ezen elvtől eltérve, művésznk egy oly rakoványt hozott létre, mely az által, hogy az szekrényvel nincs szervileg összekötve, hanem arra mintegy csak reátéve — egy önálló részt képez, s tökéletesebben megfelel a rakovány (Aufsatz) elnevezésnek is. — A mi rakoványunk egy középkori alaku szentségmutatóból (Monstranze) áll, mely alatt két angyal térdel; — ezen szentségmutató közepén a szokásos üveghenger helyett itt egy ráházatba a jour befoglalt feszület, Mária és János alakjaival látható; gazdag felső rakoványa pyramis-alakban kimagasló fialatornyocskáival egyszersmind ezen oltár megfelelő bevégezésül is szolgál, s így a művésznek fényesen sikerült ezen compositiója által a rakovány szokásos s talán már kissé megúnt egyforma elrendezésének bizonyos a szemlélőre kellemesen ható változtatosságot elérni.

A szentségmutató alatt mindkét oldalon térdelő s kezeikben feliratos szalagokat tartó angyalok bodros hajfürtjeikkel és hegyes végű szárnyaikkal élénken emlékeztetnek a Schongauer és Dürer átszellemült könnyedséggel lebegő is finom kidolgozású angyalok alakjaira, s miután még ezen angyalok szárnyai is úgy vannak elrendezve, hogy azok iránya a szentségmutató rakoványának silhouettével mind két oldalon részarányosan egy egyenest képez, ezen mindenesetre finom műérzetet tanúsító elrendezés következtében az egész rakovány imposans pyramis-alakot nyer. — A templomban a XV-dik századbeli egyházi székek már nem fordulnak elő, — kivéve egy együlésű széket, mely jelenleg az orgona karzatának egyik félreeső zugában van elrejtve, s azt nem is találtam volna meg, ha Majláth Béla alispán ur nem figyelmeztet reá. — Ezen együlésű egyházi szék magas háttámlája valamint oldaldeszkázata is szépen componált bevéselt ornamentációval bír, a faszinű ornament a deszka síkjával összeesik, a mélyebb fekvésű fondja — háttere — pedig nagyobb hatás elérése végett sötétkék színnel befestett. A XV. századbeli egyházi székeinken — például Lőcsén s Bártfán — ily kivitelű ornamentációval gyakran találkozunk. — A diszitmény ily kidolgozási módszere Viollet le Ducben: «Koılanaglyph, vagy basrelief en creux» elnevezés alatt előfordul.

Régi középkori kelyheket itt, valamint általában véve Liptó megyében nem találtam sehol, megemlítésre méltónak találom azonban egy pompás Casulát, melynek kelméje a XV-dik század izlése szerint arany alapon sötét purpur színű purpura imperialis nyírott bársony virágokkal, — mák és granátalma motivumaival vegyítve — diszítve van, s még jelenleg is briliáns hatása.

Ezen templom a város tágas piaczn áll, a lörésekkel ellátott körfal azonban itt sem hiányzik.

Hogy mikor épült ezen templom, azt megbízható történeti adatok hiánya miatt egyelőre biztosan megállapítani nem lehet. — Az egyedüli adat a Bubech-féle 1391-diki lipői regestrumban előfordul, mely szerint: 1268-dik évben ezen egyház curiájának és lelkeszének négy ekényi föld adatik Máthé comes földjének szomszédságában Zentmiklóson. — Ha ezen adat csakugyan ezen templomra vonatkozik, akkor az mindenesetre gótikákra nézve elég korai. — A templom hajójának déli oldalán e következőket olvashatni:

HAEC DOMVS DEI RENOVATA ERAT ANNO DOMINI · 1 · 4 · 69.
ITERVM 1725. DEINDE 1732. TANDEM. 1828.

Ha tehát ezen templom már 1469-dik évben rossz állapota miatt ujíttatott, akkor bizonyos — s a mint azt a kora gótstyl is bizonyítani látszik, — hogy ezen műemlékünk még a XIII-dik század második feléből származhatik.

Műépítészeti tekintetben ezen templom különösen azon körülménynél fogva érdekes, hogy részletei mint egészben véve szerkezete a még constructiv kora csúcsíves styl jellegének határozottan megfelel, s az egész építményen bizonyos egyöntetűség észrevehető, s így feltehető, hogy ezen templom egy előlegesen megállapított terv szerint, minden közbeszakítás nélkül rövid idő alatt épülhetett fel.

VIII.

A NAGY-BOBRÓCZI RÓM. KATH. TEMPLOM.

Nagy-Bobrócz mezővárosa Szentmiklóstól északi irányban fekszik, a sz. György martir tiszteletére szentelt régi templomából jelenleg csak egyes részletek maradtak fenn, t. i. szentélye, — mely jelenleg mellékkápolnának használtatik, és a négyszegletű nyugati tornya. — Az új templom hosszhajójának iránya és fekvése is különböző, mert tengelye a régi templom hosszhajójával egy derékszöget képez, s míg a régi templom keletelve volt, addig az új templom szentélye éppen délfelo néz. — A jelenlegi templom azonban tekintélyes méretekkel bír, így a régi hajó hossza (10·0 m.) éppen az új templom hajójának szélességét képezi. — A múlt században épült új hajó hossza 38·0 m. s szentélye félköríves apsissal bír, belseje bár csinos falfestmények díszítik, műrégészeti tekintetben nem bírhat érdekekkel.

A régi templom szentélye 6·73 m. hosszú és 6·35 m. széles, keleti fala egyenes zárású, magas keskeny, és mély rézslappal bíró bélletű ablakai még félköríves szemöldüek, keresztboltozata azonban új.

A torony külseje, zopfos sisakjával, újabbkori renovációk által egészen kivetkezett eredeti alakjából, csak az északi oldalán létezik még a régi csigalépcsőzetet tartalmazó tornyocskának alsó része.

A kőből faragott nyolczoldalú keresztelő-medence pokál formájú és még eredeti. — Ezen templom két régi casulája felséges ornamentatióval bir, s e tekintetben a legszebbek közé tartoznak.

Továbbá még XV-dik századból való egy pulpitus is (Leseput), melynek deszkázatán csinosan faragott és színezett gótstylü ornamentatiója közepén IHS monogramm vehető ki. — Az egyházi könyvek közt találtam pompás (nyomtatott) initialékkal és ornamentekkel diszitett régi Missalét, melyről már Könyöki is megemlékezik leírásában. A nyomtatott, nagy quart alaku könyv czime e következő:

«Missale secundū chorūm alme ecclesie Strigoniens.
Venetiis accuratissime impressum. In Edibus Petri
Liechtenstein, Coloniensis Germani. Impēsis vero
Stephani Heckel de Ruolodnār. Librarii Budeñs
Anno virginei partus 1 · 5 · 1 · 2.
Die 3 Augusti.» —

A pompás kezdőbetűk — Initialék — még keretekbe foglalvák, de a betűk alakzatos ornamentatiója már határozott kora renaissance-stylü. — A diszitmény emberi és állati alakokat és a renaissance-stylben oly korai — még Dürer és Holbein által — alkalmazott delphineek motivumjait, nemkülönben hermákat, mascarónokat, s lebegő gyümölcsfüzéreket foglal magában.

Némely kezdőbetű felséges s decorativ jellegű olasz renaissance-architecturával van keretelve.

A könyv utolsó lapján pedig a nyomdász jelvényes czimere van nyomtatva; a czimerpais függélyesen hasított mezején egy állványon álló égiteke felváltva vörös és fekete mezőben látható.

A czimer felett olvasható a nyomdász neve

PETRVS LIECHTENSTEIN

a czimerpais alatt pedig:

Contigimus portum: quo modo Cursus erat.

Hic teneat nostras: ancora iacta rates.

A régi templomból sokkal kevesebb műrészlet maradt fen, mintsem azokból lehetne a templom építési idejére következtetni, ellenben az új templom építési idejét határozza meg azon chronosticum, mely — az 1723-dik évet magába foglalva — a diadalivezet felett olvasható:

DEO VNI TRINO AEDES HAS SVPP LICES OFFERVNT
IOANNES ILLÉSHÁZY ET SIDONIA BATTHIANY.

IX.

A NÁDASFALVI RÓM. KATH. TEMPLOM.

A Nagy-Bobróczról Szmrecsányba vezető uton fekszik a csekély kiterjedésű Nádasfalva helysége. Róm. k. temploma a külön álló fa-campanillével egy mérsékelt

magaslaton fekszik a falu közepén. Ezen kis kiterjedésű templomka — alaprajzát tekintve — áll egy 6·2 m. széles és 9·7 m. hosszú osztatlan hajóból (cellából), melynek keleti falán a félköríves apsis szökik ki, s jelenleg mind a hajó, mind pedig szentélye újabbkori gerendázatos födénnyel bir. — A mély bélletű ablakok keskenyek és félkörívesek, a déli kissé feltűnő nagy méretű kapuzata azonban csúcsíves. Az bélletének profilja két pálczatag által határolt horonyt mutat. — A templom csak a nyugati oldalán bir — a hajó hosszfalainak irányában fekvő két támpillérrel. — Mondják, hogy a templom szentélye alatt lévő kriptában, a Baán, Szmrecsányi és Szentiványi-családok törzsapja Bogomir liptói gróf nyugszik. — A nádasfalvi templom hajdan sz. Magdolna, jelenleg pedig minden-szentek tiszteletére van szentelve.

Egy 1269-dik évről szóló okmány szerint Lőrincz liptói gróf fia Bogomir, ki szintén a felsőmagyarországi királyi hadak fővezére, liptói gróf, és a lengyel udvarnál követ lévén: IV. Béla királyunktól, Nádasd, Nagy-Bobrócz, Vérveres, Mogorfalva, Vichodna és Vazsec uradalmakért cserébe kapta Palvera és Zsegre uradalmakat.

Ezen említett Bogomir grófnak hat fia volt ugymint: *Bodó* — kitől Szentiványi; *Miklós* — kitől Szmrecsányi és *II. Bogomér* — kitől a Baán nemzetség származik; — továbbá *János* esztergomi kanonok — a templomnak építője; *Lőrincz* szepesi prépost, és végre *Dienes* barát (Camalduensis in Claustro lapidis refugii.) — Egy okmányban pedig a nádasdi templom építője meg is nevezteték ilyformán:

Anno 1269. Johannes Canonicus Strigoniensis, filius Comitiss Bogomeri de Lyp-tovia aedificavit ex rudibus ecclesiam de Nádasd.

Ezen adat szerint tehát templomunk a XIII-dik század második felében épült, — mert az alább — a szmrecsányi templom leírásánál közlendő 1349-ik évi okmány szerint már ezen templom bolthajtásának javítása emlittetik, ugymint: et simili modo ad reparationem rupturae Ecclesiae Beatae Mariae Magdalenae de Nádasd tres praescriptas partes praecium lapicidis solvere tenebuntur stb. A templom ezen újításáról az 1795-dik évi Canonica Visitationában is történik említés, ilyformán:

Ecclesia haec filialis attestante Canonica Visitatione Csakyana aedificata est impensis illustrissimi condam Domini Comitiss Bogomér catholici in honorem omnium Sanctorum, de tempore aedificationis non constat (?) certum tamen est, eandem multis ante ecclesiam Szmrecsanensem annis surexisse, nam ex commemorato ad prioris filialis responsionem Documento constat intam familiam Dñorum Baan ad Szmrecsanensis Ecclesiae erectionem ea Lege concurrisse, ut inta familia Dñor Szmrecsányi semet obstrinxerit ad reparandas rimas, quae hucusque in hac filiali Nádasfalvensi visuntur.

Pontos vizsgálat azonban kideríté, hogy ezen említett 1269-dik évben épült s boltozott eredeti templomból jelenleg csak hajójának déli oldalfala csúcsíves portálevél maradt fen, a jelenlegi templom többi falazata, tehát a félköríves apsisal együtt későbben és pedig már 1830-dik évben nádasdi Baán-család költségén felépült, — a mint azt egy a Baán-családnál lévő okmány is bizonyítja, melynek szószerinti tartalma a következő: Az 1349-dik okmányban említett repedés még 1830-dik évben létezett, s mivel a repedést kijavítani már nem lehetet, így a templom használható nem lévén, ennek következtében a bolthajtás levétettvén — a délre fekvő fal régi ajtajával, zárral és kulcsal maradván mint emlék

a régi templomból — a többi falak kápolnát képezvén, 1830-dik évben újonnan felépítettett, a nádasy Baán nemzetség által.

Ezek szerint valószínű, hogy az említett kriptá nem a jelenlegi szentély alatt, hanem a régi lerombolt templom valamely más helyén keresendő, — mert hogy az eredeti templom sokkal nagyobb lehetett, azt megmaradt kapuzatának nagy arányai is bizonyítják.

X.

A SZMRECSÁNYI RÓM. KATH. TEMPLOM.

A sz. Mária tiszteletére szentelt szmrecsányi templom — lőrészekkel ellátva s körfallal megerősítve — egy dombon áll, s már e templom idomszerű külseje, csúcsfalaival, és csúcsíves gótablakaival kellemes benyomást tesz a műrégiségeket kutató régészre. — Tekintve ezen templom alaprajzát, az egyenes zárású szentélyből, és egy osztatlan hossz-hajóból áll. — Szentélyének masszív és csúcsíves keresztboltozatának gerinczei egyszerű profillal bírnak, a mennyiben az csak két egyszerű rézslap által határolt szijtagból (Steg) áll; — kerekidomu boltzárkövének szegélyezett lapján egy fekvő félhold felett álló egyenszáru kereszt két szőlőlevéllel díszítve vehető ki, — s míg a szentély keleti csúcsíves ablaka felette keskeny, addig a déli oldalon lévő csúcsíves ablaka szélesebb és kőválasztékkal (Pfosten) s három lóheres szabású díszes mérművel ellátott. — A szentélytől az egyszerű s tagozatlan csúcsíveszetű diadalív által elválasztott osztatlan hajó déli ablakai szintén csúcsívesek, kőválasztékkal s mérművel bírnak. — A déli diszkapuzat csúcsíves, ajtóbélletének profilja két horony által közbefoglalt erős pálczatagból áll, melyek szijtagozatok által szegélyeztetnek. Az ajtó nyílása egyenes szemöldű, s az így képezett tympanon jelenleg díszítmény nélküli és sima, bár eredetileg két térdelő angyal által tartott mandorlában ülő megváltónk alakjával volt díszítve, azonban ezen falfestmény körrajzai annyira elmosódtak, hogy azokat csak a régész éles szeme veszi észre. — Az ajtó deszkázata négyszögletű mezőkre osztott, s azok sarkán észrevehető még a régi ajtóról fenmaradt vas rozetták.

A hajó nyugati zárfalán álló négyszögletű torony leszelt élű csúcsíves kapuzattal, s első emeletén lőrésforma keskeny ablakokkal bír. — A harangemelet (Glockenstube) ablakai már tágasabbak s még szintén csúcsívesek.

Ezen emelet felett kerek ablakokkal ellátott s kiszökő fatámokon nyugvó fatornác fogja körül a tornyot, a sisakja pedig hasas dudorodású.

A szentély északi oldalán lévő sekrestyébe — alacsonyabb niveauja miatt — négy lépcsőn juthatni, keleti keskeny ablaka félköríves szemöldű, s dongaboltozatja még eredeti.

A templom belsejének butorzata még középkori, mert nem csak gótstylü szárnyoltárokkal, egyházi magas tamláju székekkel, de azonkívül egy gótstylü, csinosan faragott szószékekkel is bír, mely utóbbi templomainkban már csak nagyon ritkán fordul elő.

A főoltár szekrényében elhelyezett s arany alappal bíró képtáblán a trónon ülő és a kisdéd Jézust ölében tartó Mária van ábrázolva, és pedig még ó-német középkori felfogással. — A gótstylü mellékoltárok egyikén az 1212-dik évszám is előfordul.

A gótstylü szószék a diadaliv déli oldalán áll, a tizoldalú erkély (Kanzelbühne) egy csavart horonyú zömök középoszlopon áll, de nagyobb stabilitás elérése végett még az erkély sarkain karcsú faoszlopok által támogatattik.

A szószék felső fedele (Schalldeckel) csúcsíves ormozatokkal és egyéb — a gótstyl hanyatlását már jelző — faragványokkal van szegélyezve, — a fedél közepén pedig fialatornyocskák által képezett toronyalaku csúcsos felrakványa a gótstyl sajátos könyedségével emelkedik, a keresztrózsán pedig — úgy mint a bártfai szentségházon — az üdvözítőt jelképező pelikán fiaival vehető ki.

A szentély északi oldala mellett álló két-ülésű egyházi szék, magas s részben à jour áttört hátdeszkázatával, ormozatos mennyezetével s egyéb diszitményeivel még a XV-dik századból való. — Az egyik ülés hátdeszkáján egy keretben, ágon ülő fülesbagoly van metszve. — A hátdeszkázat ornamentizált diszléczezzel s csavart törzsű elegáns oszlopokkal van szegélyezve, a szék természetes faszínű s csak a diszitmények s faragványok háttére festőbb hatás elérése végett sötétkék, zöld és vörös szinnel befestett.

A kőből díszesen faragott keresztelő-medence alakjára nézve tökéletesen megegyez az említett szentiványi és szentmiklósi keresztelő-medencékkel.

A főhajó mennyezetéről¹ függ egy csinos vasesillár (corona lucida), mely feltűnően hasonlít a dovallóihoz, csak hogy ennek részletei megaranyozvák. — Alsó abroncsán a következőket olvashatni:

IN DECVS ECCLESIAE FIERI CVRAVIT G. D. PETRVS S.
(Szmrecsányi) DE EADEM VNA CVM CONSORS G. D. SOPHIA
KVBINYI DE F. K. (Felső-kubin) ANNO. 1 · 6 · 6 · 8.

A hajóban lévő padok még a XVII-dik század egészséges s decoratív renaissance izlésében készítvék; egyik pad oldaldeszkáján a mester nevével találkozunk, így: «Georgius Mensator Tepliensis fecit haec sedilia Anno Domini 1628.»

Ezen csinos padok oldaldeszkái (Wangen) az akkoriban divó pilaszterekkel, csinosan faragott hermákkal és gyümölcsfüzerekkel vannak stílszerűen díszítve, s György mester ügyességéről s jó izléséről tesznek tanubizonyságot.

Legnevezetesebb és legérdekesebb ezen templomnál a hajó befestett eredeti famennyezete, melynek deszkázatán festett ornamentatíójában még határozott románkori, sőt helyenként még byzanti motívumokkal is találkozunk. — Mindenesetre feltűnő, hogy itt gótstylü motívumok még teljesen hiányoznak, s ez oknál fogva műtörténeti szempontból is felette érdekes ezen eredeti famennyezet.

A deszkákon lévő diszitmények együtt véve sem színezetre, sem pedig motívumaikra nézve nem képeznek egy szerves egészet, e szerint az összbélyomás kielégítőnek nem mondható, sőt a diszitmények elhelyezésének ezen rendszertelensége minden rythmust nélkülözvén, ezen mennyezetnek bizonyos tarkaságot s nyugtalanságot kölcsönöz. — A művész úgy látszik minden harmonia mellőzésével csak a diszitmények változatosságában akart brillírozni.

Mindezen rendszertelenség dacára azonban az egyes diszitmények s motívumok oly szépek és stílszerűek, hogy azokat — műemlékeink díszítéséül — még jelenleg is lehetne alkalmazni.

A mi ezen diszitmények kiviteli módját és festését illeti, úgy látszik, hogy azok ismétlő rapporttal bíró bordurok kimetszett chablon, vagy az ugynevezett patron segítségével festettek, nagyobbbrészt azonban csak szabadkézzel festvék. — Az ornament fekete vonallal van határozottan *contourozva*, s belseje megfelelő színnel befestve; — s miután ezen diszitmények nincsenek sehol árnyékolva, úgy azok a síkfelület természetének megfelelően szőnyegszerű jelleggel bírnak. — Az ornament fondja vagy háttére felváltva fehér vagy fekete színű, az egyes diszitmények befestésére csak vörös, füzöld és sárga szín használtatott, tehát azon színek, melyek a románkori ornamentatióban is tulsulylyal bírnak; s tekintve azon körülményt, hogy a gótstylben oly kedvelt s kivétel nélkül alkalmazott kék szín itt még teljesen hiányzik, már abból is kitünik ezen *decoratio* régisége, valamint azon következtetés is, hogy a *decorationál* a románkori formák és motívumok még a XIV-dik század első felében is oly nagy szerepet játszottak, oly időben tehát, midőn már az építészetben a gótstyl törvényei és formái voltak mérvadók.

Ezen diszitményekben leginkább a növények, virágok, és különféle gyümölcsök változatos motívumaival találkozunk, s csak két helyen találunk alakokat, t. i. egy medvevadászatot, és a sárkányviadalt ábrázoló részleteket.

Bár mennyire is óhajtottam volna ezen változatos diszitményeket mind lemásolni de időm rövidsége miatt ezen kívánságom csak részben teljesülhetett azáltal, hogy csak a legérdekesebb s legszebb motívumokkal bíró diszitményeket másolám le vázlatkönyvembe.

Ezen lemásolt diszitmények a következők:

1. A fekete alapú s ornamentírozott medaillonokat az assyr palmettához leginkább hasonlítható vörös és zöld szírmu virágok választják el egymástól;

2. az alap fehér és fekete fiókokra osztott mezőiben mák alakú virágok és két madár (galamb vagy griff?) közti vörös hársfa alakú levelek felváltva szemlélhetők, úgy hogy a mák fehér alapra, a galambokat tartalmazó diszitmény pedig fekete alapra esik; az elszigettség kikerülése végett s hogy a különféle színű alappal bíró ornament bizonyos folytonosságot nyerjen, a fehér alapon lévő másforma motívum hasított levelei a fekete mezőbe nyulnak át. — Ezen diszitmény szemléleténél lehetetlen nem gondolnunk azon byzanti és perzsiai régi kelmékre, melyek Dr. Bock e nembeli kitünő munkájában foglaltatnak (*pallia rotata seu scutellata cum historia gryphorum*);

3. egy háromágú fatörzs három korona alakú virága, egy hat szírmu levelű piros bimbaju virággal fehér alapon váltja fel egymást;

4. a fekete alapon hullámvonalban huzódó szőlőgerezd fürteit csipdeső madarak veszik körül, ezen madarak változatos mozdulataikkal bizonyos eleveniséget s természetes élénkséget kölcsönöznek ezen motívumnak.

5. egy vörös hullámvonal fehér és fekete közeit szintén vörös színű csigavonal alakú ornamentatio tölti be;

6. ezen részleten egy medvevadászat van ábrázolva; egy félig vörös, félig pedig zöld színű ruházatben (*miparti*) öltözött alak, leeresztett sisakkal a fején, hosszú lándzsával egy fekete medvét támad meg

7. ezen részleten van a jó és rossz szellem harcza jelképezve, ugyanis egészen vaspánczélba öltözött, hosszú sarkantyús vitézek, leeresztett sisakkal lóháton ülve iszonyú hosszú farkú s vörös szemű gyíkforma sárkányokkal viaskodnak, s míg az egyik sárkány

hosszú farka a lovag lova körül van tekerve, addig kinyújtott karmaival a lovas hosszú lándzsanyelét iparkodik megfogni; — s bár mennyire egyszerű itt a rajz, mindamellett a támadás és a védelem igen élénken van előtűntetve. — A lovasok egyike nyitott, a másika pedig leeresztett ugynevezett véka vagy üst alakú (Kübel, — Kesselhelm, Topfhelm) sisakot visel. — Az ügető lovak mind elő- mind pedig hátulsó lábai szorosan egymás mellett vannak rajzolva, éppen úgy a mint azok a XIII. és XIV-dik századbeli lovaspecséteken is előfordulnak.

Ezen festmények régiségére nézve különösen jellemzők ezen jelenetek háttérén előforduló tölgy- és pálma-fák, valamint egyéb virágok és bokrok stylizált alakjai, melyek még határozottan a román korban divó stylnek is előállítási modorának tökéletesen megfelelnek. — A mi pedig a medvevadászok osztott színezetű (miparti, getheilte Tracht) ruházatát illeti, ez még a XI—XIV. századig különösen a magas ranguaknál divatozott, s csak későbbben a XV-dik században a szolgák, s paishordozók (Knappen, Schildträger) viseltek ily ruhát. — Ezen korbéli ruházat azonban nemcsak hosszában de keresztben is — mintegy utánozva a czimerpaisokon előforduló heraldikus — színeket (vêtement blasonné) színes sávokra volt osztva. — Ezen részletekből is láthatjuk, hogy ezen festmények még eredetiek, s egykorúak az 1349-dik évben épült templommal.

Az itt leírt diszitmények románkorú motivumai eléggé bizonyítják, hogy a művész egészen ki nem bontakozva még azokból a románkori decorationalis styl elveinek hódolt. Ezen egy adat is elégséges annak bebizonyítására, hogy hazánkban a románstylű formák az ornamentációban még sokáig — a kora csúcsives styl korszakában is előfordulnak; s ebből visszont következtethető, hogy a régi falfestményeken előforduló romanizáló diszitmények után nem mindig lehet következtetni a falfestmény románkori eredetére.

Ezen érdekes templom építésére nézve a Canonica Visitatióban e következőket olvashatni:

«Annus erectionis ejusdem legitur quidem in ara minori inscriptus hoc sensu: Ecclesiae Annus 1412; teste tamen Documento apud generosum Dnum Ladislaum Baán conservato, memoria ecclesiae hujus exstat jam de anno 1347.»

A canonica visitatióban említett és itt későbbben közlendő okmány eredetije a Szentiványi család titkos levéltárában őriztetik, ezen fontos okmány hiteles másolatának közlését a nádasfalván lakó Baán Bertalan ur szíveségének köszönhetem. Ezen okmány nemcsak a szmrecsáni, hanem az elébb leírt szentiványi és nádasfalvi templomokra nézve is igen becses és fontos adatokkal bir. — Az okmány ekképen hangzik;

«Nos magister Nicolaus archi Diaconus Hontensis vicarius in absentia discreti viri magistri Petri Archidiaconi vicarii venerabilis in Christo Patris et Domini Domini Csana-diensis, Archi Ep̄pi Strigoniensis in Spiritualibus Generalis. Tenore praesentium significamus universis, quod cum Stephanus filius Nicolai filii Bogemer de Liptó, Stephanum filium Bodó, et Ladislaum fratrem ejusdem uterinum etiam Thomam, Petrum et Andream filios Bogó ad octavas festi Beati Michaelis Archangeli proxime nunc praeteritas traxisset in causam tandem ipso termino adveniente, praefatus Stephanus filius Nicolai personaliter comparens ab una parte, Stephanus vero filius Bogó similiter per se personaliter, et cum sufficienti Procuratoris Conventus de Thurócz pro predicto Ladislao fratre suo, etiam Poch filius Thoma serviens Thoma Petri et Andreae predictorum filiorum Bogó, pro ejusdem

Dominis suis similiter cum sufficienti Procuratorio praedicti conventus de Thurócz coram nobis parte ab altera comparuerunt ut dedebant, ejusdem Stephanus filius Nicolai contra praefatos patruelles fratres suos proposuit in hunc modum, quod cum villa Szmrecsen quae est possessio ipsorum adquisitionalis in qua ipse Stephanus filius Nicolai residet, Ecclesia careret lapidea ut hoc pluries motu causa super perpetua divisione cum possessorio eorundem nepotum Bogomerii frustrata fuisset et annihilata.

Idcirco praedictos fratres suos patruelles in figura Judicii coram nobis adstans petivit, ut eundem ad aedificationem Ecclesiae lapideae in praedicta Villa ipsorum Szmrecsen pro ut Juris est adjuvare deberent.

Memorati vero Stephanus filius Bodó pro se et praefato fratre suo Ladislao, item antedictus Poch praelibatis Dominis suis filiis Bogó nobis cum fratribus nostris Capitulo Strigoniensi Ecclesias judicantibus, videntes etiam quia communi Juri refragari non poterant assumserunt qualibet pars, prout in tres Stipites dividuntur quaelibet trium partium tertiam partem praefatis Lapididis seu murariis solvere eo tempore, quo videlicet dictus Stephanus, filius Nicolai suam tertiam partem solveret plenarie et integre: Caetera vero quae ad aedificationem ejusdem Ecclesiae utpote lignamina, et vecturam lapidum ante dictus Stephanus Nicolai cum Jobagyionibus suis dictae villae Szmrecsen et Isár faciet administrari. — Cibam cementi dumtaxat excepto, ad cujus structuram et terminationem idem Stephanus Nicolai tenetur solus, praeterea nos Judicantes determinavimus, quod quando-cunque memorati filii Bodó Ecclesiam beati Joannis Baptistae ampliari voluerint, tunc idem Stephanus Nicolai similiter in tertia parte praefatis lapididis et praefati filii Bogó eodem modo in sua tertia parte lapididis praefatum Stephanum et Ladislaum adjuvare tenebuntur, et simili modo ad reparationem rupturae Ecclesiae Beatae Mariae Magdalenae de Nádasd tres praescriptas partes praecium lapididis solvere tenebuntur, qualibet tandem partium caetera opera praefatis Ecclesiis ad earum reparationem et resumptionem necessaria per praefatos suos Jobagyiones parochis dictarum Ecclesiarum segregatim distinctorum facient administrari.

In cujus rei testimonium praesentes eidem Concessimus sigilli nostri munimine roboratas. Datum Strigonii Septimo idus Octobris Anno Domini 1349. — (L. S.)

A templom belsejének falazatán észrevehetők még bizonyos alakzatos foltok, melyek régi falfestményekre utalnak. — A templom szentélyének egyenes zárású külfalán pebig egy vörös rámászatba foglalt régi falfestményen a gyermek Jézust vállán hordozó nagy Kristóf collossalis alakja még jól vehető ki.

xi.

A NAGY-PALUGYAI EVANG. FATEMPLOM.

(Ecclesia articularis.)

A Liptó-szent-Miklósról Kis-Olaszira a Vág balpartján vezető ut déli oldalán — a Lazistye patak regényes völgyében fekszik Nagy-Palugya helysége.

Érdekes szerkezetű fatemploma a százados hársfák csoportozata miatt messziről alig látszik, s ha előre nem lettem volna a faépítészet ezen műemlékére figyelmeztetve,

utazásom alkalmával azt nem is vettem volna észre. A helység nyugati oldalán lévő mérsékelt magaslaton álló templom alaprajza egy egyenszárú szabályos keresztalakot mutat, s tekintélyes méretei által tűnik ki; így a hosszahajó hossza 37·0 méter, szélessége 11·2 m., a keresztahajó hossza 33·0 m., szélessége pedig szintén 11·2 m., belsejének magassága a két hajó kereszttezésénél mérve 11·8 méter.

Ezen templom hossz tengelyével keletelve van, keleti szentélye előtt áll négyszögletű fatornya, melynek alap-, valamint földszinti csarnokfalazata kőből épített. — Általában véve ezen templom alapzata a lábazat párkányzataig terméskövekből áll, ezen lábazaton fekszenek az erős tölgyfatalpgerendák, melyeken a favázás, kívül-belül bedeszkázott falazat emelkedik.

Mind a két hajója donga alakú fafödénnyel bir, mely a keresztkezésnél (Kreutzung) természetesen egy keresztboltozatot képez. — A templom főkapuzata a torony alatt létezik, van azonban azonkívül még három, a keresztágak homlokzatán lévő kapuja. — A templom belsejében csinosan faragott faoszlopokon nyugvó kétemeletes galleria, tornác, vagy erkély az oldalfalak irányával párhuzamosan fut a templom körül. — A templom ezen belszerkezete, valamint a hajók nagy méretei következtében a hivek nagy számát képes egyszerre befogadni, s számításom szerint itt 4000 ember könnyen elérhet. — Tudjuk, hogy a múlt században Leopold király által kibocsátott rendelet értelmében minden megyében csak két evangélikus templom engedtetett meg, ily templom «Ecclesia articularis» például Sárosmegyében: Bártfán és Eperjesen; Árva megyében: Lestinben és Isztebén; s végre Liptóban: Nagy-Palugyán és Hibben létezett. — Az ily templomok csekély számát iparkodtak a felépült templomok nagysága és tetemes belkiterjedése által pótolni.

Miután azonban általánosan el volt terjedve a nézet, hogy a király ezen intolerans szigorú rendelete szabadelvűbb tényezők befolyása következtében nem marad sokáig hatályban, ez oknál fogva az ily articularis templomok mint szükségleti, ideiglenes építmények költségkimélés tekintetéből legtöbbször csak fából épültek, így találunk a nagy-palugyai templomon kívül még Késmárkon, Hibben, Batizfalván, Lestinben ily fatemplomokat, — melyek mind az alaprajz alakjára, mind pedig a belberendezésre nézve egymáshoz feltűnően hasonlítanak, — s így ezen fatemplomoknál ha nem is styl, de bizonyos provincia lis faépítészeti modor fejlődött ki, mely különösen az egyes részek szerkezetében, a templom alaprajzában, és az egyes részletek díszítőalakításában nyer kifejezést.

Fatemplomunk belseje részint az oldalfalakban, részint pedig a dongaboltozatban alkalmazott ablaknyílások által világittatik meg, de belsejének nagy kiterjedése s falazatának barna faszinezete miatt ezen gyér világítás nem képes a tárgyakat kellően megvilágítani, s így e templom belsejében is azon bizonyos félkomály uralkodik, mely oly megnyugtatólag és kellemesen hat az ember kedélyére. — Miután fatemplomunk is egy ily szükségleti építménynek tekintendő, természetes hogy annak művészletei igen egyszerűek; mindamellett azonban például a karzatokat tartó faoszlopoknál a művészet és szebb alakítás utáni törekvés félre nem ismerhető.

A karzat mellvédének deszkázata is, félköríves architecturával bíró fülkékben csinos renaissance-stylű ornamentatio, a reformatorok komoly s méltóságteljes alakjaival váltakozik, s így nagy díszére szolgál a templom belsejének is.

Az orgona — az első emeleti déli karzaton foglal helyet, az egész mű, valamint stílszerűen faragott diszitményei természetes faszínűek, s a helyesen alkalmazott mérsékelt aranyozás hatásukat még inkább emeli. — Az orgona karzatán, csinos fülkékben, éneklő és különféle hangszeren zenélő angyalok vannak meglehetősen izléssel festve, a hárfán játszó Dávid természetesen itt sem hiányzik. — A karzat alsó párkányzatán, az 1760-dik évet jelző s következő tartalmu chronosticon olvasható.

GLORIFICATE DEVM ORGANO IN CONGREGATIONE SION.

valamint ezen zsoltár is:

VOX TVA, NOSTRA SION. LAVDES MODVLETVR IOVAE: PERSONET
ATQVE NOVVS CĀTICA SACRA CHORVS CONFIRMAT VECTES
PORTARVM NAMQVE TVARVM. INQVE TVI MEDIO VVLT
BENE IOVA TIBI. VVLT TE PACE FRVI, SATIAT TE PANE
PERENNI. ANGELICO POST HAC ASSERTIT ATQVE CHORO
PSAL. 147. 12. 13. 14.

A templom belsejében a déli és keleti kereszthajó által képezett sarkon a csinosan faragott szószék van alkalmazva, melyre a sekrestyéből vezető lépcsőzeten feljuthatni. — A szószék polygonal karzatának csavart törzsű oszlopocskák által szegélyezett félköríves fülkéiben a négy evangélista ülő alakjai elhelyezvék, a szószék hangfedelének (Schalldeckel) friséen e következő felirat olvasható:

Divus Hieronimus ad sacerdotem: Non confundant opera tua, sermonem tuum, ne cum in Ecclesia loqueris, tacitus quilibet respondeat cur haec dicis et ipse non facis.

A külön korláttal körülvett oltár a szentély keleti részén áll, architektúrája meglehetősen egészséges renaissance-stílusú, oltárképe a felfeszített üdvözítőt ábrázolja. — Az oltár friséen olvasható:

EXORNAVIT RENOVAVIT QVE SVMTIBVS PROPRIIS G. D.
MARTINVS PONGRÁC DE SZENT-MIKLÓS ET ÓVÁR ANNO 1 · 7 · 5 · 3.

A torony alatti főkapuzat felett pedig ezen chronostikon létezik:

HVC SI FERVORIS FIDEI PIETATIS, HONORIS DONA,
DEO TVLERIS, IVSTIOR AC ES ERIS. LVC. XVIII X 14.

mely az 1781-diki évszámot foglalja magában.

Ezen 1753., 1760. és 1781. évszámok alapján ezen templom építési ideje biztosan a múlt század felébe tehető.

Végre megemlítendő itt egy a templom közepén álló csinos alakítású oszlop melynek felső részén az éneklendő zsoltár fejezetének és verseinek számát tartalmazó táblácskák tétetnek ki közszemlére, valamint a szószéken lévő azon régi homokóra is, mely a lelkész számára a predikálásra szánt idő meghatározására szolgált, — s szolgál most is.

XII.

A NAGY-PALUGYAI RÓM. KATH. TEMPLOMROM.

Az említett evang. fatemplomon kívül van még Nagy-Palugyán egy régi katolikus templomrom is, melynek jelenleg már csak oldalfalai állanak fenn, boltozatja beomlott s egészen hiányzik. Az egyenes zárású s támpillérnélküli szentély 8·0 m. széles, és 7·0 m. hosszú, keleti és déli falait szép arányú csúcsíves ablaknyílások törik át, melyek közt a déli ablak egy kőválasztékkal bír, mérműve négy lobbal díszített. — Belülről látszanak még a falon a csúcsíveszetű keresztboltozat falgerincz-ívezeteinek (Schildbogen) nyomai s részletei, valamint az egyszerű profillel bíró boltgerinczek gyámkövei is. — A főoltár helyét mensájának idomtalan köhalmaza jelöli meg. — A keleti falban pedig észrevehető még egy csúcsíves fülke, mely valószínűleg az ampullák befogadására szolgált.

A tagozatlan s falvastagságú, csak az élein leszelt profilú diadalív szép és merész hajlású csúcsíveszetet képez. — Az osztatlan hajó alaprajza majdnem egy négyzetet (Quadrat) képez 9·0 méternyi oldallal. — Az északi fal ablaktalan, míg a déli hosszfalazat két keskeny s csúcsíves szemöldü ablaknyílással bír; ezen az oldalon van a templom főkapuzata is, leszelt lóhere ívezetű szemöldökkel (Kleeblattbogen mit geradem Sturz).

Miután a hajó falain egy boltozat lábázatának (Gewölbfuss, Gewölbsanlauf) vagy kezdő ívezetének legkisebb nyoma sem vehető észre, bizonyos, hogy a hajó eredetileg fáfödénnyel bírt. — A hajóban is, a diadalív mindkét oldalán létezett mellékoltárok helyeit bozóttal benőtt köhalmaz jelöli, hol egy helyen a mensa lábázatának csinos párkányrészlete még kivehető.

A 4·0 méter hosszú sekrestye szokás szerint a szentély északi oldalán van, csúcsíves boltozata gerinczeivel, s tizenkét levelű vagy szirmu rózsával díszített zárkövével még fenáll, de földve nem lévén, oly rossz, hogy minden perczen lezuhanással fenyeget.

A templom nyugati részén áll a még fedett, de újabbkori stíllelles ujtások által eredeti jellegétől megfosztott háromemeletes torony.

Felette festői és regényes ezen templomrom belseje, a falakon még itt-ott régi falfestmények elmosódott nyomai észrevehetők. A romladozó falakon és a rom belsejében már dús növényzet tenyész, s a futó folyóka festői füzérekben függ a diadalív szabadon álló csúcsíveszetéről; — pedig valóban kár, hogy ezen templomrom már teljes végenyészetnek van átadva, mert stílszerű restaurációját csekély költséggel lehetne keresztülvinni.

Ezen templomrom jelenleg a szentkeresztii plébánia filiálisa, s a szépesi schematismusban így fordul elő:

«Nagy-Palugya. Ecclesia SS. Trinitatis desolata.»

XIII.

A SZENT-MÁRIAI RÓM. KAT. TEMPLOM.

A Vág jobbpartján, a Szent-Miklóstól Rózsahegyre vezető vasút mellett egy meglehetősen magasságú hegyoldal egyik kiugró déli nyújtványán áll a szent-máriai régi templom, mely magas fekvésénél fogva alacsony zömök tornyával már messziről látható.

Ezen templom kedvező fekvésén kívül még lőréses magas fallal van megerősítve, két kapuzata most is elzárható, s ellenséges megtámadás esetében sikerrel védhette magát az ide szorult népség. Ezen erős és biztos fekvésénél fogva a templom sekrestyéjének boltozott helyisége régenten mint levéltár (*locus credibilis*) az okmányok biztos elhelyezésére is szolgált.

A polygonal zárású szentély két travééból álló csúcsíves boltozatának gerinczei minden megszakítás nélkül mennek át a falazat síkjába. A szöglettámok közti csúcsíves ablakok kőválasztékkal s kezdetleges mérművel ellátvák. A szentély keleti zárfa négy-négy lobbal áttört csinos kerekablakkal bir.

A 18·5 m. hosszúságú és 8·2 m. széles hosszajót két határozott románstylü fejezetű oszlop vagy pillér választja el az 5·5 meter szélességű déli mellékajótól. Ezen templomnál tehát csak mellékajóval találkozunk. Tekintve a templom alaprajzát, első pillanatra azt gondolnók, mintha ezen déli mellékajó későbbben építettett volna a templom főhajójához, de tekintve ezen hajókat elválasztó eredeti oszlopokat, mind a négy oldálnak megfelelő fejezeteikkel, továbbá a déli mellékajó csúcsíves ablakait, már ezen két körülmény is elegendő annak kebizonyítására, hogy a mellékajó egyidejű a főhajóval s a szentélylyel.

Műrégészeti szempontból mindenesetre legérdekesebb itt az említett két oszlop. (8. ábra.) A mintegy 1·5 m. magasságú lábazati négyszögletű kockából (*Säulenwürfel*) emelkedik az élek leszélése vagy behúzása által az oszlop nyolczoldalu törzse vagy töve (*Säulenstamm*, *Säulenschaft*).

A tö lábazata egy horonyból és egy erősen kiugró pálczatagból áll, a nyolczoldalu oszloptő mind fent, mind pedig lent átmegy egy négyoldalu pillérbe, s míg lent ezen változás minden átmenet nélkül történik, addig a fejezet alatti átmenetet a töből kiugró négy fej maskirozza s mintegy megkönnyíti.

Ezen fejek részint eltorzított, nyitott száju s fogvicsorító emberarcokat, részint pedig bestialis kifejezésű állatszörny-pofákat mutatnak; ily alakításokkal különösen a román, de néha a kora gótstylben is gyakran találkozunk.

Ezen két oszlop fejezete műtörténeti szempontból felette érdekes, mert azok diszitményei még határozott román stylűek, s a részletekben a gót styl legcsekélyebb motivumát sem lehet felfedezni.

A keleti pillér fejezete megfelelő a tö felső részének, valamint négyszögletű alaprajzának, — szintén négyoldalu s egyszerű abacussal fedett, mely utóbbi egy rézslap által a fejezet echinusával össze van kötve.

Ezen fejezet diszitménye áll két emelkedő volutából, melynek mindkét végén ötlevelű rózsák diszlenek, a középdiszitmény pedig akanthus levelű, de román izlés szerint stylizált levélsokrot vagy bimbót (*bouquet*) képez. A fejezet négy sarkából felső végén visszahajló akanthus-féle levél szökik ki, s mintegy a voluták támogatására szolgál, ezen elrendezés szerint ezen fejezet alakítása feltűnően hasonlít a római *composita* pilaster fejezetének főrészeleihez, a mint egyáltalában a románkori formák s diszitmények nem egyebek, mint a római styl classikus elemeinek gyenge s néha durva utánzatai. Mindamellett fejezetünkön különösen a voluták elhelyezését tekintve, bizonyos önállóság utáni törekvés észrevehető. A fejezetet az oszloptővel egy egyszerű pálczatag köti össze.

A nyugati oszlop fejezetének alakja főrészeleiben hasonlít az előbbihez, csak hogy

itt a végükön szintén visszahajló saroklevelek, széleiknek határozottabb és mélyebb metszése által az akanthus-levél alakjához inkább hasonlítanak, továbbá ezen saroklevelek a fejezet legnagyobb részét elfoglalván, visszahajló levélsomóik által képezik a fejezet volutáit, a mint azt a románkori oszlopfejezeteknél csaknem kivétel nélkül találjuk.

A középdiszitményt pedig mindkét oldalon kiszökő és visszahajló levelek által közbenfoglalt s leginkább fenyőtobozhoz hasonlítható gyümölcs képezi.

Ezen fejezet alatt is a nyolczoldalú oszloptő négy lapján az előbbiekhöz hasonló fejek alkalmazvák.

Ezen diszitményeken mindannak daczára, hogy azok finomabb részletei a gyakori meszelés miatt már nem vehetők ki tisztán, az ornament szépsége még most is nagy mértékben köti le a műrégész figyelmét. Az oszlopok magassága, a templom kövezetétől a fejezet abacusáig mérve csak 5·0 meter, kissé vaskosak ugyan, de ez által a templom magassági méreteinek megfelelően, a hordképesség és erő kifejezésével bírnak.

A 4·5 meternyi intercolumniummal bíró oszlopok igen nyomott csúcsiveket hordanak, melyek tagozatnélküliek s csak éleik egy rézslappal leszelvek; s miután a hajók famennyezettel bírnak, ezen oszlopok tehát csak az ivetek feletti hosszfal hordására vannak alakítva s gerinczhordó tagozattal nincsenek ellátva.

A szentély északi oldalán álló sekrestye majdnem négyzet alaku alaprajzzal bír, csúcsíves keresztboltozatának gerincei leszelt éleikkel primitív keresztmetszetűek, a sekrestye kövezetének niveauja sokkal magasabb, mint a szentélyé.

A mellékhajó déli oldalán álló négyszegletű torony már későbbi építmény, s falán levő

«ANNO CHRISTI · M · D · C · XXXVI.»

felirata szerint 1636-dik évben épült, s különös műrészletekkel nem bír.

A templom műrészei között megemlítésre méltó a szentély északi falán levő s gót stílusú szentegyház, mely tulajdonképen csak e falból kiszökő s a fülkét befoglaló gót architektúrából áll.

A szentségház két oldalsíkja a falból kiugrik, s avval 45°-nyi szöget képez; a csinos fejezetű, hengeres tövű, nyulánk oszlopocskák által szegélyezett két oldalán levő nyílások vasrácsos ajtócskákkal ellátvák. A szentségház felső részén levélsomókkal (Krabben) és kereszttrózsákkal diszitett ormozatos mennyezet végzi be az egész művet, legalább most, mert eredetileg valószínűleg egy sisak- vagy efféle toronyalaku rakomány diszíté e szentségházi fülkét; az egész mű pedig a falból kiszökő s akanthus-alaku levelekkel diszitett consolán nyugszik. Kisebb templomoknál a szentségház fülkéje gyakran nyert ily megoldást, míg a nagyobb, gazdagabb templomoknál egy önálló diszes tornyocska szolgált a szentség befogadására s elhelyezésére.

A templom déli mellékhajójában áll a finom szemcséjű homokkőből diszesen faragott keresztelő-kut, csésze-alaku medenczájének külfelületét négy kiálló angyalfi disziti, a gazdagon ornamentírozott párkányzatok finomak s az egész csinos renaissance-stílusban van tartva. Ezen keresztelő-medenczénél legérdekesebb azonban részleteinek polychrom befestése, mely — különösen a mi az egyes színek összhangzatos és megfelelő összeállítását illeti — nagyban emeli a mű szépségét a nélkül, hogy azt ezáltal tarkává és nyugtalanná

tenné. — S mily határozott színek azok?! A kék diszitményes tagozat által szegélyezett és sötét purpur veres cuppájának alapszínéből mily kellemes festői hatással emelkednek ki a fehér és barna tollazatu szárnyakkal bíró kifejezésteljes angyalfejek, s ép oly szerencsés színösszeállítást mutatnak a medence egyéb tagozatai s diszitményei is.

A medence felső párkányzatán e következő bevésett felirat olvasható:

ILLVSTRISSIMVS COMES CASPAR
FIERI CVRAVIT ANNO 1 · 6 · 4 · 7.

Kár, hogy a medenczét készítettő gróf családi neve — a mint látszik — későbbi erőszakos vakarás által egészen eltűnt. A medence vörösréz födelén pedig olvasható:

HANS SOMMER ANNO : 1 · 6 · 7 · 6.

Ezen feliratok szerint keresztelő-medenczénk a XVII-ik század közepe táján készült, tehát oly korszakban, midőn péld. Francia- és Németországban a renaissance már átmenetet képez a baroque műizlésbe, holott hazánkban — a mint ezen mű is, s továbbá a többi közt az 1620-ik évben készült körmöczyi hires egyházi székek is eléggé bizonyítják — a renaissance még romlatlan szép formáival uralkodott, és csak a XVII-dik század vége felé festőbb hatás elérése végett idomtalan, és semmi ok által nem motivált részleteket s diszitményeket felvéve, hanyatlásnak s végfeloszlásnak indult.

Ezek után a renaissance-styl a külföldön hamarabb hanyatlott, ellenben hazánkban tovább tartotta fen magát.

A templom építési idejének meghatározása, az arra vonatkozó okmányok hiánya miatt, jelenleg még nehéz. A mi a visitatióban e tárgyra vonatkozólag találtatott, az e következő sorokból áll: Parochialis ecclesia S. Mariae e solidis materialibus, quando et per quem structe sit, non constat, unice ex inscriptione arcui Sanctuarii inserta colligitur, eam anno 1766 reparatam fuisse.

A «historia Domus» szinte nem nyújt e tekintetben semmi felvilágosítást. Ha létezik erre a templomra vonatkozó okmány vagy adat, akkor azt vagy a besztérczebányai káptalannál, — hova minden okmányok innen vándoroltak — vagy az esztergomi levéltárakban — hová a megye hajdan egyháziilag tartozott — kellene keresni.

A templomon lévő feliratok egyike az 1780-ki, a másika pedig az 1861-diki renovációra vonatkoznak s e következők:

REGIS GRATIA CAPITVLI NEOSOLIENSIS ZELO ECCE
QVISQVE RESTAVRATIONEM ECCLESIAE CERNIS.

REGE NEOSOLII VENERANDA SEDE PATRONIS
ISTA DECORE PLO TECTA SACRATA NITENT.

Kár, hogy épen ezen érdekes műrészleteket tartalmazó templom építési ideje okmányilag meg nem határozható, a mi pedig a templom kora csúcsives styljét, de különösen a leirt románkori fejezetű oszlopokat illeti, igen valószínű, hogy templomunk még a XIII-ik század végén vagy már a XIV-dik század elején épülhetett.

A KÚTI RÓM. KATH. TEMPLOM.

Rózsahegyől egy félórai távolságban délkeletre, a Ludrovára és Nagy-Selmeczre vezető út mellett, nyílt mezőn, egy mérsékelt magaslaton, néhány százéves terebélyes hársfa árnyékában áll a hajdan minden szentek tiszteletére szentelt kúti róm. kath. templom, nevét Kút nevű pusztától vevé, s jelenleg a ludrovai egyház filiálisát képezi.

Tekintve ezen templom primitív s határozott román kori stíljét, valamint annak nagybecsű régi falfestményeit, bátran állítható, hogy Liptó megye egyik legrégebb építészeti műemléke előtt állunk.

Hagyomány szerint ezen a helyen, a hol jelenleg e templom áll, a tatárpusztítás előtt falu létezett, melynek lakói ezen országos vész alkalmával hegyekbe és erdőségekbe menekülvén, visszatértükben más, biztosabb helyen építék fel falujokat, s így a templom magában maradt fenn.

A Pázmán Péter Cathalogusában ezen templom ekképen említettik:

«Ecclesia ista est ex primis in Comitatu antiquissima. (sic) Traditur tempore Sti Ladislai Regis Hungariae, aedificata ex lapide et honori Omnium Sanctorum dedicata.»

Mindamellett, hogy a régi schematismusokban a templomok építési idejére vonatkozó adatokat csak bizonyos tartózkodással fogadhatjuk el, mindamellett tagadhatlan, hogy ezen templom, ha nem is a sz. László idejéből, de bizonyosan még a XIII-dik század elejéről való, s így csakugyan Liptó megye legrégebb templomainak egyike.

De vizsgáljuk meg közelebbről ezen érdekes templomot. Az egyenes zárású 6.0 m. hosszú és 6.5 meter széles, tehát majdnem négyzet alakú szentélye két keskeny, nyúlánk, félköríves szemöldű és egy tölcserbélletű kerekablak által világíttatik meg. Keresztboltozatának faliivezete (Schildbogen) kissé emelkedett, nem csúcsos, de félköríves idomu, míg diagonal gerincei még egyszerű s primitív profilűek, két rézslap által határolt szíjtagot képezve. Kör alakú, 0.54 m. átmérőjű boltzárköve féldomborműben a Megváltó kifejezésteljes fejét mutatja (9. ábra), mely utóbbi még a XII. és XIII-dik században divó kereszt-nimbusszal (nimbe crucifère, Kreuznimbus) van körülvéve, s míg a keresztágak egészen simák, addig az azok közti tér sugár irányában rovatékos, s e tekintetben hasonlít némileg a löcsei templom sekrestyéjének boltzárkövéhez. A szentély régi falfestményeiről későbbben szólok.

A még félköríves (!) diadalív által a szentélytől elválasztott osztatlan hajó jelenleg gerendázatos fáfödénnyel bír, s eredetileg is régi födénnyel volt fedve, miután sem faltákok, sem más egyéb részletek nem vehetők észre, a melyekből lehetne az egykori boltozatra következtetni, sőt inkább találtam még egy ornamentírozott deszkát, mely még az eredeti fáfödénnyel való.

A 11.0 m. hosszú és 9.0 m. széles hajó nyugati oldalán áll a négyszegletű torony, melynek falán kívülről a szokott bejárati kapuzatnak semmi legkisebb nyoma sem vehető észre, s csak a templom belsejéből lehetett közlekedni a toronynyal.

A torony, első emeletén lőrés alakú szűk nyílásokkal bír, a felső emeleten levő ablaknyílások még szintén félköríves szemöldűek. A torony sisakja négyoldalú gúla alakú, s így nem rontja, de sőt inkább emeli a templom külsejének eredeti jellegét és ódonágát. —

A szentély északi oldalán van a serkestye, mely utóbbinak keleti zárfa a szentély keleti falával egy irányt képez.

Ez tehát a templom eredeti alaprajza.

Későbbben, valószínűleg a XV-dik század kezdetén, nem lévén ezen templom kis méreténél fogva elegendő tágas a hivek befogadására, a hajó déli oldalfalához épített kápolna által nagyobbított meg. Ezen hozzáépítés két ablaka már csúcsíves, kőválasztékkal s egyszerű kereknyílással bíró mérművel van ellátva. Boltozatja szintén hiányzik, jelenleg úgy, mint a hajó fafödénnyel bír.

A templom egyetlen bejárási kapuzata a hozzáépítés déli oldalán van, két rézslappal határolt feltűnő mély horonyu ajtóbéllete, egyszerű egyenes zárású lóhereivezete, valamint a tagozatok keresztezése következtében már gótstílusú és természetesen egykoru a kápolnával, de nem így az ajtó vasazata, melynek keresztpántjai, leginkább a broncefibulák csiga-tekeréséhez hasonlítható részletekkel ellátva, a vaspántok végei pedig szépen stílizált XIV-dik századbéli lilomalaku motívummal végződnek.

Sokkal régiebb alak-elemekkel bír tehát ezen vasrácszat, mintsem azt a gót korszakba lehetne tenni; meglehet, hogy ezen vaszat azon eredeti ajtóról került ide, mely még a hozzáépítés előtt a hajó déli oldalfalán létezhetett.

A szentélyben álló egyik szék oldaldeszkájának romanizáló ornamentációja mondhatom nem csekély mértékben kötö le figyelmemet; sokáig tanakodtam, hogyan s honnét jött ezen deszka ide, mert hogy ezen deszkarészlet csak a szék kijavítására használtatott fel, azt azonnal észrevettem.

Különös, hogy a festett diszitmény jellegére és a festés modorára nézve felette hasonlít a szmrecsányi templom hajójának deszkázatán levő ornamentációhoz, s ezen hasonlatosság által előidézett eszmelánczolat után reájöttem, hogy ezen diszitett deszka is nem lehet egyéb, mint ezen templom hajója eredeti festett plafondjának egyik fenmaradt részlete, a mi különben nagyon valószínű, mert ezen diszitmény leveleinek és virágainak stílizált alakja még határozott román korszakbeli, tehát egyidejű a templommal.

Műtörténeti szempontból azonban legérdekesebb a szentély falain s bolthajtásán levő régi falfestmények; még jól vehetők ki, kivévn, hogy a déli fal repedésének kiigazításánál az itt levő falfestmények a repedés bevakolása által sokat szenvedtek.

A szentély keresztboltozatának négy mezején — boltlapján — (Kappen, pans, caissons) lévő festmények a következő jeleneteket ábrázolják.

A keleti mező legfelsőbb részét elfoglaló szivárvány-színű mandorlában, egy hasonlóképen szivárványszínű trónon ül a megváltó, mint bíró, magasztos felfogással festett fejét keresztnimbus övedzi, szájából jobbfelé alakja; egy egyenes, keresztmarkolatu pallos, balfelén pedig egy háromágu lilium nyul ki, mint az igazság és irgalmasság jelvénye; s míg felemelt balkeze az elkárhozottak felé van fordítva, addig felemelt jobbjaiban egy irattekercset tart, melyen e következő felirat olvasható minuskulákban: *venite benedicti patris mei*.

A megváltó bördőzetű hosszú palástot visel, mely alatt vörös öltönye, mellén kék kereszttel látható. A baloldalán levő elkárhozottak — a mint az régi falfestményeinken gyakran előfordul — ördögök által lánczon cipeltetnek a poklot jelképező állatszörny lángható torkába; ellenben a választottak a szent Péter s angyalok által őrzött félköríves romanizáló kapuzaton a mennyországba bocsáttatnak be.

Az utolsó ítélet jelenetének ily ábrázolását látjuk a zsigrai és poprádi falfestményeken, valamint a kassai dóm északi diszkapuzatának tympanonjában levő kitűnő féldomborművében is.

Az északi háromszögletű boltmezőn az «Oblatio beatae Virginis in templo» jelenet vehető ki.

A déli boltmezőn pedig a későbbi bevakolások miatt nem látható tisztán a falfestmény tárgya, de annál jobban van conserválva a nyugati boltmezőn levő festmény, melyen a sz. Mária koronáztatása (Coronatio Btae Virginis) van ábrázolva. A csúcsivezetű mezőben hosszú és bőredőzetű fehér palástban, imára kulcsolt kezekkel ül a megváltó, jobbán sz. Mária magasztos és nemes alakja, a purpurpalástba öltözött megváltó fején liliomos koronát visel, s míg baljában szépen stylizált királyi pálczát, jogart (Sceptrum, Virga virtutis) tart, addig a felemelt jobbkezében levő liliomos koronát Mária kissé balra hajló fejére teszi le. Az egész festményt különféle hangszereken zenélő angyalok serege (chorus Angelorum) veszi körül, mintegy dicsőítve a szűz felmagasztaltatását.

A már fentebb leírt boltozat zárkövét, a keresztboltozat négy mezejének megfelelően, az evangelisták négy jelvénye veszi körül, t. i. angyal, sas, oroszlán és ökör, mely alakok szárnyakkal ábrázolvák, iratszalagokat tartva az illető evangelista nevével; a betük itt szintén igen nyulánk minuskulák.

A szentély egyik falsikján leginkább a megváltó kinszenvedésére vonatkozó jelenetek fordulnak elő, a mint az a helyenként alkalmazott feliratokból is kitűnik; az utóbbiak közt a következőket lehet még olvasni:

filiae Jerusalem nolite flere super me · sed flete super filiis vestris.
továbbá:
memento mei · dum veneris in paradisum ·
Gli Gli Lama Sabbathani · Deus meus · Deus meus ·
ut quid dereliquisti me ·

Továbbá a szűz fogantatását ábrázoló festményen:

Ecce virgo concipiet · et pariet filium ·

Ezen itt leírt falfestményeken levő alakok rajza kissé primitív és merev ugyan, de nem minden eredeti élénkség és kifejezés nélkül, a fekete contour által szegélyezett alakok egyszerűen színezvék, a test domborodása és árnyéklása még itt teljesen hiányzik, a távlatnak természetesen semmi nyoma. Ezen falfestmények mindezen elősorolt sajátosságain kívül — tekintve még az egyes alakok costumejét s egyéb románkori részleteket — még a XIII-dik században készülhettek s egykoruk a templommal.

Valóban kíváncsi lenne ezen, a hazai festészet történetére nézve oly érdekes falfestményeket stílszerűen megújítani, s ezáltal a végenyészettől megóvni. Ft. Kiszely János ludrófalvi plébános — kinek ezen templom filiálisa — áthatva ezen freskók, valamint ezen régi egyházi építmény fontosságától, valóban mindent elkövet, hogy művészetünk ezen kiváló műemléke a maga eredetiségében és épségében fentartassék.

Ezen templom főoltára, még egy eredeti szárnyoltár, belső szekrényében látható a sz. Mária koronáztatásának művésziesen kidolgozott szoborcsoporthozata, melynek alakjai

kifejezésteljesek s a ruhák redőzete kitűnően kidolgozott. Az oltárszárnyakat pedig az arany-alapon festett festmények diszítik.

Van a templom hajójában még egy gót mellékoltár, melynek képe már újabbkori, s a magyar koronát az országgal együtt szent Máriának felajánló sz. István királyunkat ábrázolja. A plébános ur által értesültem, hogy ezen oltár eredeti s szent Máriát ábrázoló képtáblája jelenleg a ludrófalvi templom újabbkori főoltárának díszét képezi, ezen a képen a következő felirat lenne olvasható:

«Sub tuum praesidium confugimus Sancta Dei Genitrix — Anno 1240 (?)».

A képet magam nem láttam, tehát ez szerint az oltárképen levő 1240-dik évszám felett nem mondhatok véleményt, de igenis láttam azon oltárt, melyről ezen kép vétetett, s így a kissé gyanusnak látszó 1240-dik évszám 1440-dik évszámra lenne kiigazítandó. — Egyébiránt már e miatt is nagyon kérdéses az 1240. évszám, miután mint tudva van, az arabs számok csak a XIV-dik század elején vagy első felében jöttek alkalmazásba.*

Ezek lennének tehát ezen érdekes régi templom műrészletei. A mi pedig a templom újabbkori történetét illeti, az e következőkben foglalható össze:

A XVI-ik század második felében ezen templom is a protestánsok birtokába került, kik azt egészen az 1679-dik évig birták, mely évben ismét a katolikusoknak visszaadatott. Ezen templom először — t. i. a helység elpusztulása után — a közép-szlécsi, későbbben pedig a rózsahegy parochiának fiókegyházát képezé. A múlt században templomunk kegyúr hiánya miatt mindinkább pusztulásnak indult, s gyakran azon kérdés merült fel, vajjon nem volna-e célszerű ezen templomot végképen feladni, bezáratni és Ludrován egy új templomot építeni. S így is történt, miután Ludrófalván az új templom felépült, templomunk bezáratott.

Több év lefolyása után azonban ezen jeles és annyira elhagyott műemlékünk is nyert újból kegyurat, és pedig nagy- és kis-selmeczi Rakovszky Mór személyében, ki helyesen felismerve ezen régi templom mű- és régészeti becsét, azt nemcsak kijavíttatta, újból befedette, de az egész templomot körülfogó régi és helyenként már egészen ledőlt körfalat újra fel is építette.

A szükséges paramentákkal és egyházi edényekkel ily módon újra felszerelt templom 1843-dik évben Zahora János, szepesi kanonok, felső-liptómezei esperes s rózsahegy plébános által nagy ünnepélyességgel ismét felszenteltetett.

Dicsérrettel legyen említve itt azon körülmény, hogy a protestánsok mindannak daczára, hogy e templomot majdnem 100 éven át birták s használták, a régiség és a művészet iránti kegyeletből a jeles falfestményeket s a gótstylü szárnyoltárokat érintetlenül hagyták s eredetiségökben az utókor számára fentartották.

XV.

A RAKOVSZKY-CSALÁD KÉT RÉGI KASTÉLYA NAGY-SELMECZEN.

Liptómezeiben nemcsak az egyházi, de a profán monumentális építészet is kelően képviselve van, igaz ugyan, hogy csak kevés példánya által, hanem ezen csekély marad-

* Lásd Otte Kunstarchaeologie.

ványok is elégségesek annak bebizonyítására, hogy a profán építészet fejlődése lépést tartott az egyházi műépítészet fokenkénti fejlődésével.

A profán építészet Liptó megyében csak a várakra és a nemesi kastélyokra szorítkozik, hiányzott itt a gazdag polgári elem, valamint a régi kiváltságokkal s jogokkal bíró szabad királyi város, hol például mint Kassán, Lőcsén, Bártfán, Eperjesen, Kézsmárkon s több helyen a polgári építészet gót és renaissance-stylü műemlékeivel oly gyakran találkozunk. A gazdag polgár, kereskedő természetesen csak oly városban épít fel fényes házát s ott telepedett le, a hol személye és vagyona a gyakori ellenséges betörések s rablások ellen biztosítva volt, s ezen biztonságot csakis a kőfalakkal és bástyákkal megerősített szabad királyi s egyéb városokban találta. Ily megerősített királyi városokkal azonban Liptó megye nem birt, s e szerint a polgári profán építészet itt nem is fejlődhetett ki oly mértékben, mint másutt.

A lipitói kastélyok külsején inkább a védelmi és erősítési jelleg vehető észre, kis várak voltak azok, sánczárkokkal körülvéve s sarok bástyatornyokkal ellátva, az architectura és az ornamentatio itt csak alárendelt s mellékes szerepet játszhatott, ily váracsforma kastélyokkal találkozunk például Rózsahegyen a Tökölyiek, Szent-Iványban a Szentiványiak, Nyáriak, továbbá Nagy-Olaszin a Kubinyiak s Okolicsnán az Okolicsányiak kastélyaival. Ezen építmények műépítészeti szempontból csekély érdekléssel bírnak.

Vannak azonban azonkívül oly profán építmények is, melyeken már bizonyos építészeti styl és művészies díszítés utáni törekvés észlelhető, mely építmények ugyan még a várforma typus szerint építvék, de azok műrészletei már decoratív jelleggel bírnak.

Azok közé tartozik a Rakovszky-család két kastélya is Nagy-Selmeczen.

Az egyik kastély két sarkát — mintegy utánozva az akkori erősítési s védelmi rendszert — fatornáczos kerek tornyok foglalják el. A déli oldalon levő egyetlen kapuzat előtt szintén egy torony alaku előtornácz van építve. Az egész kastélyt a főpárkányzat alatt futó sgraffito fries fogja körül, belső termeiben még érdekes régi butorokat, festményeket, melyeken különösen a XVII-dik századbeli magyar viselet a legkisebb részletekig tanulmányozható, továbbá csinos majolica edényeket találálhatni.

Ezen kastély két saroktornyával igen festői kinézésű, stylje szerint ítélve a XVII-dik században épülhetett, jelenleg még tökéletesen lakható állapotban van s ifjabb Rakowszky Antal tulajdonát képezi.

Műépítészeti tekintetben s régiségénél fogva sokkal érdekesebb Rakowszky István ur ugynevezett «Jánosháza» nevű kastélya, melynek alaprajza szintén egy épszögényt (Rechteck) képez, négyszegletű hatalmas tornya azonban az északi oldal közepén ugrik ki. — Ezen tömör torony alatt létezik a kapú, azon két vascsigával még, melyen keresztül alkalmazott erős lánczok segítségével — ellenséges megtámadás alkalmával — a felvonó hid felvonatott, ezen kapuzat azonfelül a falban lévő rézsutos nyílású lőrések által is volt védve. — A kastély egy — a tornya pedig kétemeletes, az ajtó és ablakpárkányzatok csinosak és renaissance-stylűek.

Az épület és tornyának kiugró sarkait rustik köveket utánozó sgraffito díszítmény fogja be. — A kastély külseje, valamint belseje is már elhanyagolt, bár szobái és termei, hol itt-ott még szép decoratio vehető ki, boltozottak, jelenleg azonban már granáriumnak használtatnak. A földszin egyik szobájában találtam még egy eredeti régi cserépkályhát,

(10. ábra.), melynek zöld mázos fiókjai üres félgömb alaku kivájt felületekkel az ugynevezett s hazánkban már ritkán előforduló «edényes kályhafiókok» (Schüsselkachel) közé sorozandók, — érdekes s sajátos azonban ezen kályha külalakja is, alaprajzának idoma kerek, a kályhafiókok felfelé mindig keskenyedő rétegekben rakvák egymás fölé, úgy hogy az egész kályha magyar kucsma alakot nyer, s e tekintetben hasonlít a XV-dik századbeli magyar sisakokhoz is. — A kályha felső része egy gombos csúcsdiszitménynyel végződik. Ezen helyiség keresztboltozatának élein lévő finom renaissance-stylü al stucco diszitmények és bordureok maradványai eléggé bizonyítják, hogy ezen kastély termeinek belberendezése s decoratiója is eredetileg művészies s fényes lehetett. — Felső emeleti egyik ajtaján olvasható még: IOHANNES RAKOWSZKY ANNO DNI. 1·6·4·4. Mindamellett azonban tekintve ezen kastély egyéb műrészleteit, még a XV-dik században épülhetett.

Ezen kastélyról e következő adatokat nyertem:

Anno. 1526. Pongrácz Miklós fegyveres kézzel Nagy-Selmeczet pusztítván, ezen kastélynak sem kegyelmezett meg, hanem betörtetvén a kaput, azt elfoglalta és (armis mediantibus pro se occupavit) Párizsházy Borbálát, ki gyermekét ölébe tartotta, megsebesítette, a gyermeket pedig anyja karjaiban megölte.*

Anno. 1540. Rakowszky György alnádor, tótprónai Kollesánszky Jánost nyolcz hónapig e kastélyban fogva tartotta, «in veteri suo castro styavnica vocata ultra 8 mens captivum tenuit».**

Anno 1548. Petrovinai Pekry Lajos, Likava várának ura Rakowszky György alnádort ezen épületben nyolcz napig ostromolta, mivel ez a németlipcsei curia birtoklásáról lemondani nem akart.***

Anno 1548. Rakowszky György alnádor fehérpatakot kapta I. Ferdinand császártól adomány útján, bevezetésének a rózsahegyi tanács ellentállván, Rakowszky György következő vasárnapon fegyvereseivel a mindsenti (kúti) templomot körülvétetvén, «az ott ájtatoskodó rózsahegyi tanácsot elfogatta, s több jelentékeny polgárral együtt a selmeczi kastélyba vitette, s ott kilencz hónapig kemény fogságban tartotta a mai napig is láthó földalatti tömlőczökben, sőt békóba verve a tanácsbelieket, azokkal a halastavat nagyobbra ásatta «per renitentes Rosenbergenses,» mig végre I. Ferdinand király közbenjárása folytán kimenekültek.†

Anno. 1560. Rakowszky János «pro certa expeditione bellica» ezen kastélyba hívatta össze jobbagyait.††

Anno. 1587. Elhagyatottnak «deserta» neveztetik ezen kastély.†††

Anno. 1636. Rakowszky János kiigazította ezen kastély szobáit, termeit, és a bolt-hajtásokat «magnis sumptibus» diszította. §

Anno. 1709. Rákóczy Ferencz ezen kastélyban éjszakázván az alsó szobában generalisaival hadi tanácsot tartott. §§

Anno 1815. A kastélyt körülvevő bástyák és az erős kapuzatok lerontattak, s az anyag a gazdasági épületek építésére fordított.

* Rakowszky féle okmánytár: Fasc. 43. Nr. 641. †† Fasc. 43—666. szám.

** Fasc. 1. Nr. 11. ††† Fasc. 41—565. szám.

*** Fasc. 38—525. szám. § Fasc. 60—72. szám.

† Fasc. 54—1270. szám. §§ Fasc. 98—83. szám.

A KÖZÉP-SZLÉCSI RÓM. KATH. TEMPLOM.

Közép-Szlécs helysége Nagy-Selmez és Német-Lipce közt egy kis völgyben fekszik. — A dombon álló temploma lőréses fallal kerített, s a megye régi templomai közé sorozandó.

Polygonal zárású szentélye egy tizszög öt oldala által képeztetik — (ugy mint a kassai domnál) — ily szentélyzárás a lipcsmegyei templomoknál elő nem fordul seholsem, s így e tekintetben unicum.

Tekintve azonban ezen szentély méreteit és arányait, azokban eltérő szabálytalanságot veszünk észre, így míg a szentély fejt (Chorhaupt) képező három zárfal oldalainak szélessége 2·3 m. egyenlő egymással, addig a többi zárfal oldalainak szélessége 3·0 m. és 3·2 m. közt változik, természetes, hogy az oldalak ezen egyenetlensége következtében a szentélyzárás sem szabályos, hanem szabálytalan, elferdített tizszöget képez; — oly szabálytalanságok azonban a régi templomoknál gyakran találhatók, s talán a falak irányának hibás kitűzése következtében származhattak eltérések.

A szentélysarok boltgerinczei a támfalak irányának meghosszabbításában egy közép-zárköben egyesülnek, a presbyterium boltosztálya pedig egy keresztboltozatot képez.

Már azáltal is kitűnik ezen templom régisége, hogy a szentély egyszerűen leszelt élő gerinczei nem consolokon, hanem a polygon sarkaiban álló, 3·2 m. magas, s csinos ejezetekkel ellátott faltőkön, falioszlopokon, nyugosznak, minden esetre ezen szerkezet sokkal szabályosabb, természetesebb constructivebb és régibb is, mint azon szerkezet, a hol a boltgerinczek consolokon nyugosznak, vagy a falsíkba mennek át; az előbbi esetben a boltgerinczek nyomása a földön álló oszlopokon nyugszik, az utóbbiban pedig a boltnyomás fel van fogva és inkább lebegő természetű s már complicáltabb szerkezetet igényel, — a minő csak a kiképzettebb s későbbi műemlékeken előfordul. — A gerinczeket tartó falioszlopok hengertőve a nyolcszög öt oldala által képezett lábazon állanak, az átmenetet egy egyszerű rézslap (Schraege) képezi, fejezeteik különféle idomuak, némelyek tizoldalúak és orros csúcsivezetekkel díszítvők, míg mások több pálczatag és horonynyal ellátvák, tehát tisztán constructiv tagozatokból állanak minden növényi díszítmény nélkül.

Eredetileg a szentély öt csúcsivezetű keskeny s nyulánk ablak által világított meg, azok közt azonban az északi oldalon lévő két ablak később befalaztatott. — A szentély északi oldalán lévő sekrestye csak 3·0 m. hosszú és 2·2 m. széles, de szintén még eredeti gerinczes keresztboltozattal bír.

A nyomott csúcsivezetű diadalív által a szentélytől elválasztott osztatlan hosszahajó 7·8 m. széles, és 11·5 m. hosszú, — a kültárok fekvésének megfelelő lefelé szökő két félhengeres pillér által a hosszahajó három holdosztályra (traveera) oszlik, ezen falpillérek, falioszlopok fejezete és lábazata egyszerű rézslapok által képeztetik, nevezetes itt azon körülmény, hogy a boltozat nem kiképzett gerinczek, hanem még háromszög keresztmetszetű boltélek (Grat) által szegélyeztetik. — A hajó csak déli falán bír ablaknyílásokkal, a hajó ezen oldalán később épült négyszögletű tornyának földszinti helyisége képezi egyszersmind a főbejárás kapuzat előtti előcsarnokot.

A főkapuzat csúcsives, béléte két horony és három pálczatag által képezett élénk profillal bír, mely tagozatok a befelé ugró talapzat felső rézslapjából szöknek ki közvetlenül.

A tympanon nélküli csúcsives ajtó vízszintesen fekvő pallódeszkákból van összeillesztve, melyek régi s szép változatosságú vasazat által egymással összekötvék.

Az ajtó ezen vasazata két keresztpántból és egy az ajtó közepén álló hosszpántból áll, mely utóbbinak felső része több ágra oszlik szét, ezen középpánt ezszerint igen hasonlít egy álló fához, melynek ágait kötélformára csavart vasrészek képezik, végükön szépen metszett levelekkel. — A pántok által képezett mezők szintén liliomokban és rózsákban végződő kisebb vasazatok által kitöltvék. — A szögek mindenütt hat leveles rózsákat képeznek. — A mi ezen vasazat stíljét illeti, az kora csúcsives itt-ott vegyítve románkori részletekkel s ezszerint egyidejű lehet a templommal. — A finom metszésű liliomok, levelek, valamint a pántok felületén előforduló zikzak diszitmények bizonyos izlést és szép iránti érzést árulnak el, az egész munka mégcsak kalapács segítségével készült, a mely technikai kivitel leginkább jellemzi régi vasműveinket, s az egész műnek bizonyos légyságot és hajlékonyságot kölcsönöz, továbbá itt az alakok és ornamentek még teljesen megfelelnek a vas anyag természetének.

Együttal megemlítem itt mindjárt a szentély keleti s csúcsives ablakának felséges kidolgozásu és diszitményezett vasrácsozatát is, mely minden tekintetben ritkítja párját hazánkban. (11. ábra.)

A közbiztonság tekintetében az ablakok és ajtók nyílásai már a középkorban láttattak el vasrácsozatokkal, melyek legtöbbször keresztbe tett s így dülényforma mezőket képező vasrudakból állottak. Mintán pedig ablakunk szélessége a 4.0 meternyi magasság mellett igen csekély s csak 1.8 decimeter belső világosságu szélességgel bír, az ablaknyílás ezen keskenysége folytán más alaku rácsozat nem is lévén alkalmazható, mint egy oly középvaspánt, melyből mindkét oldalon levelekből, virágokból és szőlőfürtökből álló diszitmények rézsarányosan ágaznak el, mintegy védve, de egyszersmind diszítve is az ablaknyílást. A pánt felső részén, az ablakmagasság mintegy két harmadában — tehát az aesthetikai arálynak is megfelelő helyen — sugarakkal körülvett, mintegy napot jelképező köralaku diszitmény, rózsalevelű szögekkel van a középpánthoz erősítve.

Nagyobb biztosság végett a középpánt tetemes hosszúsága miatt még egy rövid keresztpánttal van ellátva, mely úgy mint az előbbi, ablak béléteinek faragott köveibe van beeresztve, s miután itt későbbi elhelyezésnek nyomát nem vehetni észre a kövön, valószínű, hogy ezen vasrácsozat a templom építése, illetőleg ezen ablak faragott köveinek rakása alkalmával illesztetett be s erősített meg. Ezen különös szépségű vasrács régiségét bizonyítani látszik azon körülmény is, hogy annak diszitményei, motivumai, valamint technikai kidolgozása tökéletesen összhangzik a templom kapuzatán levő régi vasrácsozattal. Nem emlékszem, hogy láttam volna valahol — még a külföldön sem — ennél szebb vasrácsozatot.

A templom déli oldalán álló XVII-dik századbeli tornya háromemeletes, külseje a vakolatrétegnek különböző alkalmazása által diszített, a mennyiben a sarokkövek és egyes emeleteket elválasztó diszszegélyek világosabb barna színűek, mint a falazat többi — durva vakolatu — része. A falazat ily módóni diszítése és élénkítése olcsósága mellett mindamellett tartós és szép, s mindenestre utánzásra ajánlandó.

A mint a hajó északi falán belül és a szentély körfalán észrevehető nyomokból kitűnik, ezen templom is festményekkel volt díszítve, melyek azonban nagyjából még a mészréteg alatt lappangnak. Legjobban észrevehetők a hajó északi falán levő falfestmények, hol különösen néhány alak correct körrajza és egy kora gót díszítmény, stylizált leveleivel e festmények érdekességéről tesz tanubizonyságot.

Ezen templom építési idejére s történetére nézve a szlécsi parochia Canonica Visitationisban következő adatokat találtam:

«De fabrica parochialis Ecclesiae Szlécsensis. Ecclesia Szlécsensis quando et per quem aedificata sit certo statui nequit. Antiqua tamen traditione tenetur erectam esse ante Annum 1326 zelo et impensis Valentini secundi praepositi b. M. V. de Thurócz, ex ord. praemonstratensium perhibente, id ipsum documento collationali terre Mraviszko dicte vel praenominatim fundatorem ex terreno Szlécsensi antiquae ecclesiae matri S. Michaelis de Liptó (sic.) a quo anno supradicta Szlécs per electionem novae parochiae avulsa fuit in recompensationem amissorum proventuum attributae.

Est ex solido materiali structa ex integro fornita et consecrata prout id manifeste exhibet signum consecrationis parieti occidentali sub choro impressum. — Quando autem et per quem consecrata sit non constat. Teste adnotatione in Libro rationum antiquo sub intestinis motibus per Thökölyi causatis ecclesia haec in manus Augustanei confessionis non devenit, postquam enim Anno 1683 Thökölyis rebus in Cttu Liptoviensi potiente Martinus Wallovich parochus ecclesiam hanc pre metu tumultantium deseruisset, in ejus locum per Archiepiscopum Strigoniensem Georgium Széchenyi, Johannes Martinovszky non sine periculo vitae in parochiam Szlécsensem investitus et introductus est. — Vero simile est ecclesiam hanc per Augustanae confessioni addictos sub tumultibus Rákócziánis occupatam fuisse, posteaquam nempe teste eodem libro Anno 1706 Jesuitis per Franciscum Racoczy et Nicolaum Comitem Bercsényi ex eo quod cum malecontentis in conventiculo Széchenyiensi contra Leopoldum primum et Josephum eque I-mum reges fedus inire detrectassent pulsus dominium Zniováralja adeoque et Szlécs occupatum fuisset. Ast Anno 1709 die 6-ta Januarii profligatis per caesareos sub Duce Antonio de Toldt rebellibus ecclesia haec Catholicis restituta fuit.

XVII.

A NÉMET-LIPCSEI RÓM. KATH. TEMPLOM.

Német-Lipce mezővárosa csinos házsoraival, egyenes utcáival és a főteren álló kissé zömök tornyu parochialis templomával kellemes benyomást szül az idegenre. Ezen várost a tatárpusztítás után IV. Béla királyunk által az elpusztult s néptelen országba behívott szászok építették s alapították, de ma a lakosság nagyobb része már eltótosodott. Gazdag vas- és piskolt-bányái még jelenleg is műveltetnek, a régi arany- és ezüsbányák művelésével azonban már felhagytak.

Néhány csekély számú régi épülete, de különösen csinos és stílszerű temploma a polgárok egykori gazdagságáról s műveltségéről tesz tanubizonyságot.

A város főterén álló és még jelenleg is lőréses körfallal s bástyatornyokkal megerő-

sitett szent Máté tiszteletére szentelt parochiális temploma régiségére nézve vetekedik a szentmihályi és kúti templomokkal.

Tekintve az alaprajzot, ezen templom áll egy polygonal zárású szentélyből, továbbá a fő- és egy északi mellékhajóból, nemkülönben a hajó nyugati oldalán álló négyszögletű hatalmas toronyból.

Első pillanatra feltűnik itt a déli mellékhajó teljes hiánya, e szerint ezen alaprajznál is ép azon szabálytalanságot vesszük észre, mint a sz.-máriai templomnál, avval a különbséggel, hogy ott megfordítva az északi mellékhajó hiányzik.

A szabályos nyolczszög öt oldala által határolt szentély csúcsíves boltozatának két horony közti lapocska által képezett primitív keresztmetszetű gerinczei rövid hengertővű válkövek által hordoztatnak, mely utóbbiak alsó vége állatszörnyek fejein nyugszik. A szentély boltzárkövének egyikén egy — lángnyelv alakú, sugarakkal körülvett fémer mezején itt ismeretes monogramm észrevehető, és a presbyteriumi travée gerinczeinek keresztezési pontján pedig egy kiterített szalag 1219-dik évszámmal látható. Kétséget sem szenved, hogy ezen 1479-diki évszám a szentély építésének befejezését határozza meg. A szentély, a támpillérek közti falazaton levő négy nyomott csúcsíves ablak által világittatik meg, mely utóbbiak, közép kőválasztékkal és primitív szerkezetű mérművekkel ellátvák.

A főhajó az északi mellékhajóval mind méreteire, mind pedig boltozatának idomára nézve tökéletesen egyenlő; ezen két hajó két leszelt élű négyszögletes erős pillér által választatik el egymástól. A hajók boltozata — úgy mint a szlécsi templomnál — csak gerinczék által szegélyeztetik be. Megemlítésre méltó itt a czéhczimerpaisok felfüggesztési módja, t. i. a boltozat zárkövein lévő nyílásokon keresztül függő csillárok kötelén vannak a többszögű vagy kör alakú czimerpaisok, az illető czéh festett jelvényeivel felfüggesztve, de úgy, hogy a kötel a paison keresztül van fűzve.

E czimerpaisok vagy czimertáblák közt megemlítendők az ács, fazekas, takács, aranyműves és kovács czéh szépen diszitett czimeres táblái, az illető czéh jelvényei s eszközei szép csoportozatokban foglalják a pais középső mezejét, mely körül többnyire aranybetűkkel az illető czéh és czéhmaster neve van felírva; ezen czéhtáblák némelyike valódi műízléssel a renaissance styl szerint van diszítve, s annak bebizonyítására szolgálnak, hogy Német-Lipcén a XVI. és XVII-dik században a kézműipar nagy mértékben üzetett.

A templomhoz arányosítva, kissé tömör négyoldalú tornyának egy oldala 10·2 meter hosszúsággal bír, s ezen nagy méreteinél fogva a torony keleti oldala a hajó nyugati oldalát majdnem egészen elfoglalja. Ezen torony alatt létezik a templom nyugati bejárása s földszinti helyisége, — egy dongaboltozattal fedett előcsarnokot képez. A torony harangemelete választékkal bíró félköríves ablakokkal van áttörve. Ezen emelet déli oldalán látható még egy XVII-dik századbeli falfestmény, mely diszbe öltözött két bányász által tartott czimerpaist ábrázol, mely utóbbinak mezején a csákány és kalapács keresztbe téve vehető ki. Ezen emelet felső részén segment alakú ivezetek által összekötött consolákon nyugszik a tornác vagy erkély kissé kiugró mellvéd fala, melyen vasoszlopokon álló tetőzet képezi a torony körül huzódó tornácot. Ezen tornác felett levő torony-falazat már jóval befelé ugorván, egy kis helyiséget képez az óramű elhelyezésére, mely utóbbinak nagy czimlapja a falon csinosan festett renaissance architectura által szegélyeztetik be.

A torony jelenleg egy alacsony négyoldalú gúlát képező szükségleti sisakkal fedett.

Tekintve ezen torony vastagsága és magassága közti aránytalanságát, valamint a torony alapfalazatainak nagy méreteit, valószínű, hogy itt vagy egészen ki nem épített toronynyal van dolgunk, vagy pedig — a mi valószínűbb — az eredeti torony bizonyos okoknál fogva megsérült, s későbbben megrongált falazata lehordatván, a mostani alakot nyeré.

A hajók oldalfalain levő ablakok még félköríves szemöldüek, kőválasztékkal és egy kerek nyílást képező primitív mérművel ellátvák.

A hajó déli oldalán levő diszkapuzat műrégészeti s műtörténelmi tekintetben igen érdekes, miután itt még az átmeneti styl primitív formáival találkozunk, bár a részletekben még a romanizáló utóizlés vehető észre. A lépcsőzetesen befelé ugró ajtóbéllet profilje áll két leszelt élő pillér közt álló hengertövé és attikai lábazattal bíró oszlopból, melynek válköve két párna-alaku tagozatból képeztetik. Az oszlopok felett emelkedő nyomott csúcsíves tagozata tökéletesen megfelel az ajtóbéllet tagozatának, s annak mintegy folytatását képezi. Általában véve az egész kapuzat az átmeneti vagy kora gótstyl constructív jellegével bír, s minden egyszerűsége mellett szépnek s monumentálisnak mondható.

Az újabbkori ajtó deszkázatán észrevehető még az eredeti, köralakú s csavart kötelet utánzó ajtógyűrű. A kapuzat előtti előcsarnok hatszegletű téglával kirakott padozatával már újabb korban készülhetett. Ezen templom belsejének belberendezése, valamint oltárai s székei már újabbkoriak, némi műtörténelmi érdekléssel bírhat azonban az 1654-dik évben készült főoltára, melynek renaissance-stylje még meglehetősen tiszta.

Megemlítendő itt a felette csinos és izléses vas keresztelő-medence, katlanalakú cuppája ugyan vörös rézből készült, de foglaltványa és lábazata csavart kötelet ábrázoló, szép hajlású csigavonalban végződő vasállványból áll. Ezen mű a XVI-dik század jellegével bír s renaissance stylü.

A főoltár háta mögött a falban beeresztett Epitaphium felső részén látható egy behajlott és tekercses szélű czimerpáison egy horgony és egy kalapács e következő körirattal:

VENERABILI (sic) VIRI DOMINI BLASII PVSCH. ANNO DÑI. M · D · XCVII.

Minekelőtte ezen templomot elhagynók, vessünk még egyszer egy futó tekintetet ezen érdekes templom alaprajzára, mely épen szabálytalansága által a műrégészre nézve érdekes, és e következő combinációra ad alkalmat: tekintve a két egyenlő szélességű hajó még románkori ablakait, két hatalmas pillérét és átmeneti stylü déli diszkapuzatát; ellenben a már sokszög-zárású s csúcsíves boltozattal bíró szentélyét, a boltozatán levő 1479 évszámmal, csaknem bizonyosnak vehető, hogy az eredeti, valószínűleg még a XIV-dik század első felében épült kéthajós templomhoz, későbbben a már határozott gót stylü szentély 1479-dik évben épült, mely feltevésemet bizonyítani látszik azonkívül azon fontos körülmény, hogy a későbbben épült szentély tengelye sem a hajók közép-, sem pedig a középpillérek tengelyével nem esik össze.

A Szepes-egyházmegyei schematismusban pedig a következőket olvashatni:

«Német-Lipce. Oppidum. Antiqua parochia exstitit jam Anno 1243.»

XVIII.

A NÉMET-LIPCSEI RÓM. KATH. KÁPOLNA.

Van még Német-Lipcsén, a város északi végén álló s sz. Mária tiszteletére szentelt régi kápolna. A szintén lőréses s magas körfallal körülkerített kápolna egy szentélyből és egy osztatlan hajóból áll, tornya hiányzik. A polygonal zárású szentély három csúcsíves keskeny ablakkal bír, csúcsíveszetű boltozatának egyszerű profilú gerinczei — szokás szerint — a táмок irányában a nyolczszög szögeit felezve, egy csinos zárköbe futnak össze.

A hajó eredetileg famennyezettel birhatott, jelenleg be van boltozva, ezen új boltozat nyomásának ellensúlyozására nem lévén elegendő erős a falazat, ez okból az új boltozat hordására a hosszfalak mellett befelé szökő pilléreket építettek. A hajó, a déli oldalán levő két félköríves szemöldü keskeny ablaknyílás által kellően világittatik meg.

A bemenet kapuzata is a hajó déli oldalán van, — tagozatnélküli s csúcsíves. Az új orgona-karzatra pedig egy kívülről alkalmazott fedett lépcső vezet. Az ötvenes években Merklas Venczel lőcsei tanár — ki egyszersmind régész, ügyes szobrász és festő lévén — készíté itt az új gótstylü főoltárt.

Megemlítendő a hajó boltozatáról függő nyolczkaru bronce-csillár, mely a XVI-dik század csinos renaissance izlése szerint delfinekkal, s felső részén egy kétfejü sassal van diszítve, a rajta levő évszám szerint még 1580-dik évben készült s ismeretlen mesterének minden tekintetben dicséretére válik.

A schematismusban ezen kápolnáról a következőket olvashatni: Exstitit in Matre adhuc Ecclesia B. M. V. Dolorosae «*olim mater*». Ezen feljegyzés szerint ezen kápolna eredetileg anyaegyház lett volna, ez azonban nem áll, miután az imént említett s leírt parochialis templomon előforduló átmeneti stylü műrészek sokkal régibb korra utalnak, mintsem ezen kápolna már kifejlett csúcsíves stylü részletei.

XIX.

A LIPTÓ-SZENT-MIHÁLYI RÓM. KATH. TEMPLOM.

A szent-mihályi, fallal kerített régi templom a helység északi végén a Vág balpartján levő dombon fekszik, s műrészeiről ítélve Liptómegye legrégibb templomai közé sorozandó. Már a közép-szlécsi templomról közlött okmányban ezen templom mint anyaegyház emlittetik, melynek kerületéből 1326-dik évben a közép-szlécsi parochia választatott el, az tehát bizonyos, hogy ezen templom még 1326-dik év előtt épült; de erre nézve az adatok hiányoznak.

Alaprajza egyedüli a maga nemében Liptóban, miután a hajó ép oly szélességgel bír, mint a szentély, s így ennek következtében kívülről mind a szentély, mind pedig hajójának hosszfala egy irányba esik.

A tízszög öt oldala által képezett szentély, valamint az egy boltosztályu presbyterium is csúcsíves s egyszerűen leszelt élű gerinczes boltozattal birnak, osztatlan hajója pedig jelenleg fafödénnyel fődött. A szentély hat, a hajó pedig öt kövალasztékkal és primitív kör-

nyílásu mérművel ellátott csúcsíves szemöldü ablak által világíttatik meg. A presbyterium északi oldalán levő sekrestyének három ablaka szintén csúcsíves, de keskenységénél fogva kőválaszték és mérmű nélküli. A csúcsíves keresztboltozat gerinczei két horonynyal ellátvák, a boltzárkö felületét pedig egy hatágu csillagrózsa disziti.

A hajó déli oldalán levő diszkapuzat azonban elég diszes, a csúcsivezetet képező ajtó béllete két horony által szegélyezett körtealaku pálczatagot mutat, s az ajtó béllete nem részsutosan huzódik befelé, hanem még az átmeneti stylt jellemző lépcsőzetes elrendezéssel bir.

Az ajtó nyílása leszelt lóhere-idomu zárással bir, s az így támadt tympanon mezejét eredetileg a mint látszik régi freskók diszíték. Műtörténeti szempontból azonban legérdekesebb ezen ajtó régi vasazata, mely lilomalaku, szépen stylizált levélsomókba végződő öt keresztpántból (Kreuzband) áll; ezen vasazat szépsége azonban csak is rajzból ítéltető meg; — motivumai közt számos románkori részletek is észrevehetők, ezszerint egykoru lehet a templommal s így a XIII-dik század második felébe tehető készitési ideje.

A templom oltárai, valamint egyéb butorzata már ujabbkori s különös beccsel nem bir.

Ritkasága és művészies kidolgozása miatt azonban nevezetes a szentély északkeleti zárfalán levő szentségfülkéjének farácsozatos ajtócskája s architectonikus foglalványa, melynek csúcsíves ormozata két fiala tornyocska által szegélyeztetik, a léczezet faragott diszitményének alapja — fondja — szinezett, egyáltalában véve a részletek a fa természetének megfelelő izléssel vannak idomitva és némi bravourral faragva. Az ajtócska léczezetén levő feliratok csinos minuskulái felváltva veres és zöld alapon diszlenek.

Ezen feliratok tartalma a következő:

ave · corpus · domini · nostri · iesu · qui · conservat · animam meam
in · vitam · amen.

ave · verbum · incarnatum · in · altari.

panis · ecce · angelorum ·

tantum ergo · sacramentum ·

hoc opus fecit valentin. —

Ft. Hyross István helybeli plébános s jeles történetbuvár állítása szerint ezen remek kiviteli ajtócska készitője egy a XV-dik század elején élő Valentin nevű plébános lenne, a mi különben nem lehetetlen, miután tudjuk, hogy a középkorban a művészetek különböző nemeivel a lelkészek és barátok gyakran foglalkoztak, sőt volt idő, a mikor az egyházi művészet csakis az ő kezökben volt.

Az egész mű úgy látszik hársfából van faragva, természetes faszínű, s mesterének valóban dicséretére válik azon törekvés, melylyel a gót styl jellegét visszaadni iparkodik oly egyszerű formák által, melyeket egyáltalában e fa anyaga nyujtani képes.

A csúcsormozat léczezete keresztezi egymást, ép úgy, a mint azt Norvég- és Svédország régi fatemplomain látjuk.

A templomnak tornya nincsen, annak helyét pótolja részint a szentély felett a tetőzet gerinczén álló fatornyocska (Dachreiter), részint pedig a templomtól különálló facampañile, mely hasas merész sisakjával festőileg egészíti ki a csoportozatot.

xx.

A TEPLAI RÓM. KATH. TEMPLOM.

Ezen templom egyes részeivel különböző időben épült; legrégibb a szentély hajójával.

Az egyenes zárású szentély gerinczes keresztboltozatával csak egy, t. i. keleti zár-falán levő keskeny, csúcsíves szemöldü ablaka által világittatik meg, az osztatlan hajónak főfalazata, valamint déli csúcsíves kapuzata még eredeti, de a hajó boltozata már újabb-kori, ámbar a hajó hosszoldalfalain levő támpillérek egy régi három osztályú boltozatra utalnak. A hajót annak északi oldalán levő három csúcsíves ablaka világítja meg. Építészeti műrészletekben ezen templom feltűnően szegény; a szentély északi falában levő szentség-házi fülke architecturája igen primitív, sőt durvának mondható, minden symetria nélkül; déli csúcsíves kapuzatának béléte meglehetősen élénk profilú.

Az arcus triumphalis egyszerű profilú csúcsívezete felett e következőket olvashatni:

HAEC REQIES MEA IN SAECVLVM SAECVLI · HIC HABITABO,
QVONIAM ELEGI EAM. PSALMO. 131.

A templom műrészeinek ezen szegénységét azonban kipótolja a bronceból öntött azon keresztelő-medence, melynek felületén gyönyörű alaku majusculákból álló feliratok olvashatók, cuppájának átmérője 0·61 m., tehát azon időből való még, midőn a keresztelendő gyermek egész testével mártatott be a szentelt vízbe (per immersionem), s bár az évszám medenczénken hiányzik, mindamellett a keresztelő-medence alakjából, valamint a fölíratok betűinek idomából még a XIII-dik századra következtethetünk.

A cuppa felületén két hullámvonalú diszszegély közt két sorban a következőket olvashatni:

1. + IN · DOMINA + PATRIS + ET FILII
2. + ET SPIRITUS + SANCTI + AMEN +

A medence nyomott nodusát az előbbihez hasonló diszitmény fogja körül.

A lefelé mindinkább szélesedő lábazat felületén a felirat betűi öt gyűrűben vagy övben felosztvák, e következő tartalommal:

1. + ITA · IN · ORBEM · VNIVERSVM
2. + ET PRADICATA · DIANTAS
3. QVI CRADIDARIT · ET · BAPTIZATVS
4. FVERIT · SALVVS ERIT · IN DOMINA
5. PATRIS ET FILII ET SPIRITVS · SANCTI.

A lábazat alsó szegélyét az előbbiekhöz hasonló, csak hogy gazdagabb és szélesebb diszszegély képezi.

A két pálczatag által határolt sorokban a majusculák egymástól elkülönítve foglal-

nak helyet. Interpunctio gyanánt egy egyenszáru kereszt, helyenként négyszögletű szegfejalaku kiálló ponttal vegyítve előfordul.

A 30 millimeter magasságu betűk síkja kiáll az alapból (Flachrelief), s alakra nézve tökéletesen megegyeznek a XIII-dik században divó majusculákkal, s tekintve ezen keresztelő medencze párkányzatait s diszitményeit, mely utóbbiak részletein a gót styl legkisebb mértékben sem vehető észre még; továbbá tekintve az egész keresztelő-medencze még románkori alakját, készitési idejét — a mint említém — még a XIII-dik század elejére bizton tehetjük.

Mondják, hogy az érczöntés ezen régi emléke s remekműve eredetileg a szentmihályi templom tulajdonát képezé, s csak újabb időben hozatott volna át a teplai templomba.

Ezen keresztelő-medenczén kívül van még itt egy kőből diszesen faragott szenteltviztartó (Weihwasserbecken, aspensorium, bénitier), mely jelenleg a kapuzat jobboldala mellett áll; magassága 1·5 m. s cuppájának átmérője pedig 0·51 m. — A medenczét tartó oszlopalaku lábazatát csinos féldomborművű virágok és szőlőfürtök diszitik. A medencze felső karimáján be van vésve a mű készitési éve:

ANNO · DNI · M · D · CLXXX.

A déli diszkapuzat csúcsives, béléte két horony által szegélyezett pálczatagot képez, az ajtó vasazata két keresztpántból áll, melyek végei csinosan stylizált liliom-motivumban végződnek, s az egész vasazat technikája, valamint diszitményeinek még romanizáló jellege feltűnően hasonlít a szent-mihályi templom kapuzatának vasazatához, s aligha nem egy időben készült.

A négyszögletű torony a hajó déli oldalfala mellett áll, s mint a kapuzat feletti 1573-dik évszám bizonyítja, Hrotóc Boldizsár akkori evangélikus lelkész alatt Uzali László földbirtokos költségén épült fel.

A torony külseje igen egyszerű, háromemeletes, a koronázó párkányzat alatt, valamint a torony élein észrevehető még a sgraffito diszitményezés, gyémántmetszetű motívumaival, a torony sisakja nyomott hagymaformájú; a torony kapuzatán a következőket olvashatni:

DOMVS MEA, DOMVS ORATIONIS EST OMNI POPVLO —

Mein Haus ist ein Bethhaus aller Völker. —

tehát ugyanazon szép jelentőségű felirat, mely a bártfai templom XVII-dik századbeli renaissaince-stylü kapuzatán is olvasható.

A szentély déli oldalán levő és 1584-dik évben Kubinyi Dániel földbirtokos által épült kápolnában léteznek még a Kubinyiak epitaphiumai és sirkölapjai. Műtörténeti szempontból, de különösen a régi magyar disz-costume tanulmányozása végett érdekesek ezen szép renaissaince-stylü epitaphiumok; emléktáblák, melyek a kápolna falain függnék. — Megemlítésre méltó azok közt a kápolna déli oldalfalán függő Kubinyi János epitaphiuma, mely még a XVII-dik század elején divó csinos renaissaince-stylben készült, elegáns s canellirozott corynthiai fejezetű oszlopai egy félköríves kapuzatot szegélyeznek be, közepén üdvöztönk feltámadását ábrázoló festménynyel.

Az emléktábla alsó részén levő festményen egy feszület előtt sorban térdelnek a család tagjai, és pedig jobboldalon a férfiak, baloldalon pedig a család nőtagjai. A férfiak gazdagon aranyozott zsinóros magyar mentékben, kardosan, a nők pedig felálló csipkészetű inggallérral, hosszú és gazdagon diszitett ruhákban ábrázolják. A feszület alatt pedig a Kubinyiak czimere látható. Az oszlopok lábazatai közt levő kék táblácskán pedig e következő tartalmu aranybetűs felirat olvasható:

«Nobilissimo Domino Johanni Kubinyi viro undique laudatissimo, quippe de patria, deq. omnibus bene merito olim cottus Lipto vice comiti post exactam inculpatam annis circiter LVI vitam, vere chr̄ne professione dignam, triumphantem coelicolarum ecclesiae Ann. Christi MDCXI. 22 januarii adscito generosa Domina Anna Mérey pientissima coniux carissimo flens et moesta posuit marito.»

A canonica visitatióban ezen templomról e következők olvashatók:

«Teplae originem ipsius nominis ratio clare indicat. — Si documentum Petro Pázmán repertum de convocatione ad Synodum Tirnaviensem Anno 1200 authenticum est, parochus consequenter Ecclesie de Liptó Teple jam hoc anno 1264, sed metales habet de Anno 1237. — Ecclesia Sancti Ap. Philippi et Jacobi juxta annalecta Teplensi a diversis temporibus erecta est. — Certum est turrim Eccles. sub Balthasar Hrotoceo praedicatore Lutherano 1579 expensis domini terrestres Ladislai Uzali aedificatam. — Gothicus labor sanctuarii antiquorum ostendit aetatem, sed vero similis recentior quam sit Ecclesia Sancti Michaelis. — Vix est consecrata, quia quum deessent ad consecrationem necessaria 1715. per Lucam Nat. Eppum Belgradensem non potuit consecrari attamen pie creditur esse consecratam.

Capella Sanctuaria vicina aedificata Anno 1584. per G. D. Danielelem Kubinyi; altera sacri sepulchri teste prot. Cottus Liptó 1570. per Dominum Jakob Kubinyi posita fuisse.

Campanas habet 5, maxima cent. circiter 12, in honorem Scti Philippi et Jacobi fusa 1632; altera cent. circiter 6 in honorem Scti Nicolai Eppi. fusa 1543; tertia cent. circiter 2 fusa 1778; quarta fusa 1826. — Campanella agonisantium cent circiter 1 omnes in turri, prima consecrata, altera benedicta supra fato Anno 1715.

Teste historia domestica sub tumultibus Bocskajanis et Rakocziánis eccles. Teplens ab Evangelicis repetitis vicibus occupata, sed catholicis rursus restituta.»

Ezen templom is löréses magas fallal van bekerítve.

XXI.

A LIPTÓ-SZENTMÁRTONI (MARTINCSEKI) RÓM. KATH. TEMPLOM.

Liptó-Szent-Márton helysége Rózsahegytől északkeleti irányban mintegy félmért-földnyi távolságra, a liptói Kárpátok «Mali Hocs» nevű magas hegyének déli oldalán fekszik.

Fallal megerősített templomának művészetein, valamint alaprajzán a XIII-dik század átmeneti stylje vehető észre, s ezszerint Liptómegyének szintén régi templomai közé sorozandó. Tekintve alaprajzát, áll ezen templom egy egyenes zárású szentélyből, melynek

keresztboltozatot képező leszelt élű gerincei primitív consolákon nyugosznak; a szentély déli oldalán levő két ablaka még románkori, félköríves szemöldű, mély és keskeny bélletű, a szentély köralakú boltzárkövének mezején egy nyolczlevelű csinos rózsza diszlik. A szentélytől egy félköríves tagozatlan diadalív által elválasztott osztatlan szentély famennyezettel bir, a déli oldalán levő kapuzata csúcsíves, melynek ivezete, leszelt élű ajtóbélletének egyszerű profilú válkövein (Kämpfer) nyugszik. Az ajtó liliom-motívummal diszitett vasazata s ajtógyűrűje még eredeti.

A hosszahajó tengelyének irányában a nyugati oldalon álló négyoldalú torony kétemeletes, a torony alatti csúcsíves kapuzaton csak a torony felső emeletére juthatni.

Érdekes a torony első emeletének csúcsíves ablaka, kőválasztéka helyett itt egy szélesebb falrészszel találkozunk, mely két csúcsíves és keskeny ablaknyílást választ el egymástól. Az ablak mérműve még kezdetleges s constructív, csak három egymás fölé helyezett háromlobbos körrel diszitett. A torony felső emeletén a harangok elhelyezvék, itt a kettős csúcsíves ablakok egy középszloposka által elválasztvák, mely ablakidom a románkorból származva az átmeneti korszakban gyakran fordul elő. A torony hagymaforma sisakjának alsó kiálló eresze gerendatámok által támogatatik.

Miután ezen templom a rózsahegyi templomnak filiálisa, itt keresztelő-medence nem található. A szentély északi oldalán lévő csekély kiterjedésű sekrestye még eredeti csúcsíveszetű dongaboltozattal van boltozva, ablaka még románstylű és felette keskeny, s inkább egy lörészhez mint ablakhoz hasonlít. A dombról, melyen ezen templom áll, gyönyörű kilátás nyílik a Vág és Revucza regényes völgyére.

XXII.

A RÓZSAHEGYI RÓM. KATH. TEMPLOM.

A rózsahegyi parochiális templom a város nyugati oldalán lévő magaslaton fekszik, magas s löréses falakkal még jelenleg is körül van véve, s valódi Akropolis, mely megerősített magaslatra (plateaura) az alsó városból egy fedett lépcsőzeten juthatni fel, ép úgy mint Körmöczbányán. A tulajdonképeni régi és megerősített város a templom nyugati irányában terül el, ezen a részen van a meglehetősen kiterjedésű főtér is, a város régi falazatának maradványai csak itt-ott vehetők észre.

A templom, alaprajzának elrendezésében, valamint főrészeiben régi, de az 1585-dik évben történt stylelles renovatio által teljesen elveszté eredeti koracsúcsíves jellegét. — A templom áll egy polygonal zárású szentélyből, mely úgy mint az újabbkori pillérek által három hajóra osztott hosszahajó, már újabbkori boltozattal bir (Tonnengewölbe mit Stichkappen). A szentély és hajójának ablakai még csúcsívesek, de kőválaszték és mérmű nélkül. Nevezetes, hogy a hajó nyugati oldalán álló négyszegletű tornya nem fekszik a hosszahajó és a szentély tengelyében.

A torony alatt lévő diszkapuzat még eredeti s a kora csúcsíves styl jellegével bir; befelé szökő bélletének talapzatán három hengertövű, továbbá sima kehelyalaku fejezettel s attizáló lábazattal bíró oszlopokból emelkednek merész csúcsíveszett hengeres bordái. Az

ajtó nyílása egyenes szemöldü, — zárásu. — Az így képezett tympanon síkján a következő felirat olvasható :

SA CRATAS AEDES INTRENT IVVENESQVE SENESQVE
VIR PARITER MVLIER VIRGO PVELLA PVER.

unanimi voto Christi sacra festa colentes, candida sincero pectore Thura ferant. — Az előbbi chronosticon a legutolsó ujtásra vonatkozó 1796-dik évet jelzi.

A déli mellékkapuzat előtt épült előcsarnok déli oldalfalán e következő feliratok olvashatók :

REAEDIFICATA 1585.
RENOVATA 1755.
EXVSTA 1797. DIE 28 Junii
RESTAVRATA 1790.

Ezen templom építési korát leginkább a nyugati diszkapuzat architecturájából lehetne meghatározni s e szerint még a XIV-dik század elején épülhetett.

A canonica visitationak ezen templom történetére vonatkozó passusa így hangzik :

«Ecclesia Rosenbergensis teste visitatione canonica Petroczyana Anno 1713 peracta et antiqua traditione aedificata fuisse fertur per zelosos catholicos germanos seu operarios fodinarum, sub titulo et patrocínio S. Ladislai Regis Hungariae, quo vero anno primitus structa sit? non constat. Inscriptio super portam minoris ejus portae in lapide excisa, qua nunc jam dealbata est (azért jelenleg ezen feliratot nem is vettem észre) reaedificationem Ecclesiae huius ad annum 1585 refert verbis sequentibus: *tempore Rudolphi Imperatoris secundi Magnificus D. Stephanus de Illésháza Comes Liptoviensis et magister curiae Regni Hungariae et magnifica Domina Catharina Pálffy consors sua reaedicari hoc templum ex fundamento (?) curarunt.*» Anno alibi oppositio 1585. Est e materiali solido structa fornice provisa. Perhibentibus visitationibus canonicis Petroczyana 1713 Ujvendigiana Anno 1732 et Csakyana 1752 peractis dicitur esse consecrata per Reverendissimum Dominum quondam Georgium Bársony Episcopum Agriensem Anno 1672. — Vicissitudinem primam Ecclesiae hujus ab acatholicis occupatae supra dictae canonicae visitationes ad Annum 1683. referunt occasione seditionis Tökölyianae, verum hanc occupationem alteram fuisse evincit praeexistens acatholica Templi huius per Superintendentem Joachimum Kalinkium (Kalinka) die 8 Octobris 1647 peracta Visitatio. Adeoque 36 Annis prius quam Visitationem Evangelicam aliae perinde acatholicae sequebantur Annis quippe 1650, 1653 et 1666. omnes invasionem Tökölyianam Anno 1683 factam, continua serie praecedentes, et prima hac occupatione per supra nominatum Episcopum Agriensem Georgium Bársony qua Commissarium Regium Anno 1672 catholicis restituta et reconciliata fuit.

Ezen jegyzetből láthatjuk, hogy ezen templom is a XVII. és XVIII-dik században a vallási mozgalmak alkalmával majd az egyik, majd a másik felekezet birtokába esett, míg 1709-dik év óta állandóan a katolikusok birtokába átment.

Megemlítendő a templom régi s kőből faragott diszes keresztelő-medenczéje, melynek cuppáját egymást felváltó horony és pálczatagozatok diszítik, s míg a cuppa és a nodus

a nyolczszög szerint van idomitva, addig megfelelő fokozatos átmenet által a lábazat alaprajzának idoma egy négyzet.

Ezen medencze alakja pokálforma s tagozatainak profilje határozott gót izlésű, valószínű tehát, hogy még a XV-dik század elején készülhetett.

A templom belsejében lévő oltárok már újabbkoriak s műrégészeti becsessel egyáltalában nem bírnak. A stylelleses ujtás és bemeszelés daczára, a szentély külfalán a párkányzat alatt helyenként, hol a mészréteg lekopott, még jól észrevehető egy gót stylü festett bordure, melynek lehajló végeit csinos lilomok, a csúcsivek által képezett közöket pedig hatágu csillagok diszítik. Ezen egy részletből is gyanítható, hogy mily fényes templom lehetett ezen későbbi renovatiók által eredeti jellegétől és fényétől megfosztott műemlékünk.

Mintán ezen templomnál az ujtást oly nagy mérvben találjuk keresztülvive, feltehető, hogy templomunk valami katastropha következtében annyira elpusztult, hogy csak főfalai maradtak fen.

XXIII.

A LIKAVAI VÁRROM.

Rózsahegytől mintegy félórányira északi irányban, az Árvamegyébe vezető ut mellett, egy meredek mészkősziklán az idő vasfogával daczolva büszkén emelkednek a Likavavár romjai.

Ezen vár alapításának s építésének idejét homály fedi, hagyomány szerint Szvatoplugnak fia Mogmir (Mojmir) a nagy morva birodalom hatalmas királya 845-dik évben — tehát a honfoglalás előtt — uralkodván, elfoglalta Bruno nyitrai fejedelemnek a Vág mentén lévő várait.* Ily várakat a Vág mentén már Szvatoplug építtetett,** lehetséges tehát, hogy ezen időben Likava várunk is épült. Valószínűbb azonban, hogy ezen várat a XIII-ik század elején, Rózsahegy mellett a Baráthegyen lakott templariusok — lovagrendű szerzetesek — építtették 1225-dik év körül.

Okmányilag bebizonyított — tehát legbiztosabb — adatok szerint a likavai vár hasonnevű uradalommal együtt Donch zólyomi comesnek adományoztatván, ki egyszersmind liptói gróf lévén, 1305-dik évben a várat javadalmaival együtt megkapta, s ő lett volna, ki e várat 1325-ben tetemesen nagyobbította s megerősítette.

A Bubeck-féle 1391-dik évi liptói regestrumban előfordul egy Robert Károly király által kiadott csere-oklevél, mely szerint Likava Saádtól, Milóth fiától elvétetvén, helyette Lubella (talán Lubló?) vára adatott cserébe.

Donch vagy Danch család hosszabb ideig birta ezen várat, melyet birtokainak székhelyévé teve, míg magvaszakadtával, mint valamennyi egyéb birtoka is a koronára szállt vissza.

Ez időben a felvidéket nyugtalanító csehek által zaklattatott e vár, melyet később

* Timon : Imago Hung. antiq. 159. lapján.

** Lásd fuldai évkönyvek: Georgius de regno regibusque Slavorum X. fejezet 192. lapján.

Giskra vezér el is foglalt. Giskrát csak Mátyás erőteljes fegyverei verheték le, s valamivel később e vár adományozás útján Corvin János herceg birtokába került. *

A vár sok viszontagságon ment keresztül már azon körülménynél fogva is, hogy majd egyik, majd másik főur lett birtokosa. Corvin halála után a petrovinai Pekryek, majd ipoglavai Krusits János lettek urai e várnak. Későbbben Krusits János özvegye Illésházy nádorral kelt egybe, s így Likava is az Illésházyaké lett.

Ezekről megvásárlás útján a késmárki Tökölyi-család vette át, s ennek egyik tagjától, a híres Tökölyi Imrétől a kir. fiscus foglalta le a várat az uradalommal együtt. Lassacskán e vár feledésbe ment, büszke falait a Rákóczy-mozgalmak romba döntötték, s a vár, mely hajdan három fallal volt kerítve, pompás épületekkel és kéjkertekkel volt ékitve, ma már csak pusztá rom, mely míg egyrészt az emberi kezek által alkotott művek mulandóságára figyelmeztet, addig másrészt a még fenmaradt bástya tornyai, műrészletei s bonyolódott alaprajza által a középkori erősítés tanulmányozására hívja fel a műrégész figyelmét.

Ezen érdekes vár történetét röviden előrebocsátva, tekintsük meg közelebbről a vár alaprajzát és még fenmaradt műrészleteit. (12. ábra.)

A kelet-nyugati irányban fekvő, izolált mészkőszikla legmeredekebb oldala a keleti, északi és déli, s a sziklahegy ezen majdnem függélyes irányu meredeksége által védett plateauun áll a tulajdonképeni belső vár, melynek keskeny belső udvara (A) az udvari épületek által határoltatik.

A belső vár a sziklafal meredekségénél fogva elég védett, s így külön körfallal nem bir. A vár falazatainak alapja a sziklába vésett, a főfalak közvetlenül a meredek szikla fölött emelkednek, olyannyira, hogy a vár tövénél egy ember számára való hely sincs meghagyva. Mig tehát a vár a kőszikla alakjánál fogva ezen említett három oldalról eléggé védett s körfallal nem bir, addig a nyugati oldalon a várhegy kevésbé meredek lejtősége következtében kettős várfallal van megerősítve. Ezen falak egyike (r) a két négyszegletű saroktorony (O és Q) által szegélyeztetvén, a felső udvart (B) keríti be, a másik, lejjebb fekvő körfal (s) pedig a külső udvart (Zwinger) képezi (C). Ezen utóbbi várfal nagyjából már romokban hever, gyepvel benőve, úgy hogy némely helyen a várfal iránya már csak nehezen határozható meg, a várfal öt félköríves alappal bíró bástyatorony által védett, melyekből azonban jelenleg csak az északi áll még fenn, a többi kisebb-nagyobb mértékben már romba dőlt.

A vár ezen — nyugati — oldalán leggyengébb lévén, szükségessé váltak tehát azon nagyobb mérvű erősítések is, melyek a várat ezen oldalról kerítik be s erősítik meg. Természetes, hogy az akkori időben a vár építésénél s annak megerősítésénél, alaprajzának alakjára nézve nagy befolyással volt a várhegy vagy kősziklának fekvése, lejtősége s alakja, s ha váraink erősítési módszerét tanulmányozván, azok alaprajzainak alakját, elrendezését vesszük tekintetbe, valóban bámulnunk kell gyakran azon genialitást, melylyel e vár építész a természet és a helyi viszonyok által nyújtott előnyöket a vár biztosítására nézve oly nagy mértékben használá fel.

Meglehet, sőt valószínű is, hogy a várak építésénél s megerősítésénél bizonyos meghatározott általános elvek szolgáltak zsinórmértékül, de a várhegy különböző idománál

* Lásd Keveházy a felsővidéki képek.

fogva lehetetlen lett volna egy meghatározott chablonet használni, mint például a lakházaknál s a sikon levő várkastélyoknál.

Ily egyes esetekben tehát csak az illető építész találékonysága segíthetett a dolgon.

A «donjon» — a francia várak ezen nélkülözhetlen, s daczos kinézésű tornya, — mely már magában véve is egy megerősített vár — a mennyire középkori várainkat ismerjük, csak néha fordul elő várainknál, tudtommal eddig csak a visegrádi, szepesvár-aljai, nagy-sárosi, tornai váraknál találkoztunk ily rendeltetésű öreg tornyokkal, s egy pillantást vetve likavai várunk alaprajzára, itt ily donjont nem veszünk észre, hacsak nem az a vár előudvarának egyik északi sarkát képező négyoldalú tömör tornya (*o*), melynek felső emeletére, egy, a belső várból a kapuzatot magában foglaló falazat felső részén kiálló gyámköveken nyugvó futótornácson (*x*) keresztül lehetett jutni.

Egyébaránt ezen torony meghatározása végett pontosabban s behatóbban kellene azt megvizsgálni, rövidre szabott időm azonban azt nem engedé.

A vár északi oldalán lévő három kapuzaton (*a*, *b*, *c*) keresztül lehetett csak a vár előudvarára (*B*) jutni, innét ismét két pylonszerű fal kiszögelése közt lévő (*d*) (*e*) kapuzatok a fentebb fekvő belső vár (*d*) udvarába vezettek. — Ebből láthatjuk, hogy a vár belsejébe csak öt megerősített kapuzaton lehetett bejutni, s ha meggondoljuk, hogy ezen kapuzatok nem csak zuhanó erős vas rácszatok (fallgitter), de azonkívül még minden oldalról oda irányuló lörések által voltak védve, könnyen elképzelhető, hogy a várat ezen az oldalról ostromló ellenségnek nem csekély munkájába került célját elérni.

A belső vár keleti foka egy szabálytalan sokszöget képezvén, bástyaforma háromemeletes erődtményt képez, (*D*) s hogy csak a várőrség lakásául szolgált, azt bizonyítják a lörés alakú nagy ablaknyílások, s bár a vár ezen az oldalról a sziklafal magassága és meredeksége miatt bevehetetlennek tartatott, mindannak daczára s netalán bekövetkezendő veszély kikerülése végett, a vár ezen védett végpontja is erődtményileg megerősített. — A mennyire még a belső vár falainak irányát kivehetni, úgy látszik, hogy a vár urának lakszobái és termei az északi (TTT) és a vár déli oldalán voltak elhelyezve, azt bizonyítják a diszesen kőből faragott ajtó, ablak és kandallórészletek. — A sokszögű zárásu várfok délnyugati oldalán lévő helyiség (*k*) két magas s félkörives szemöldü ablakával eredetileg házi kápolna lehetett, mert annak magassága a vár két emeletén ment keresztül.

Az alapszikla nyugati irányú lejtősége következtében a vár keleti részén lévő épületek, tornyok csak háromemeletesek, míg a nyugati várépületek már négy és egy fél emelettel bírnak.

A belső vár helyiségei már boltozatnélküliek, helyenként észrevehetők még az eredeti padozat garendái. — Az északi oldalon lévő idomtalan és rongált ablaknyílások közt fenmaradt még egy pár kökereszttes ablak, melyek béllete, valamint párkányzata kőből faragott, s alsó consoláik, valamint a tagozatok profilje még határozott gótstylü. — A vár déli oldalán lévő ablakoknál a faragott kökereszttek már kitörvék s a béllet is hiányzik.

A belső vár egyik helyiségében észrevehető még egy kandallónak, két egyszerű gyámkövön nyugvó felső része — köpenye — (Kaminmantel), ezen kandalló párkányzatai már határozott renaissance-stylüek.

Igen érdekesek itt azonban a vár legfelsőbb emeletén lévő szurok-csatornák, vagy öntőlyukak (Pechnasen, assommoir, mâchicouli), melyek még tökéletesen jó karban vannak (*o*).

Ezen öntőlyukaknál két félköríves s a falsíkból kiugró kő képezi az alapot, melyen a kifolyás nyílását fedő gömbalakú, alul nyitott boltozat nyugszik, — a falban lévő öntőlyuk nyílása rézslapokkal szegélyeztetik be. — Ezen nyílások, melyekből a vár északi oldalára kettő, s a déli oldalra négy esik — a falazat legfelsőbb részén, tehát közvetlenül az ereszt alatt alkalmazták és pedig mindig a lent lévő ablaknyílások tengelyébe esnek, — s azon célból készültek, hogy azokon a várat ostromló ellenségre forró vizet, vagy olvasztott szurkot öntöttek. — Továbbá különös idomuak itt némely lőrések, miután azok alsó része nem a szokásos köralakú (Löffelschisz scharte), hanem egy háromszögű, s rézslapok által képezett nyílásban végződik.

A belső vár déli oldalán észrevehető még azon titkos, eredetileg földalatti, de a boltozatának beomlása következtében jelenleg részben nyitott folyosó is, (*y*) mely a vár belsejéből a várhegy déli oldalán a kősziklába vágott nyíláson keresztül a szabadba vezetett, nagyobb biztosság tekintetéből a folyosó alsó nyílása egy félköríves alaprajzzal bíró bástya belsejébe vezet s ezen, a sziklafalhoz közvetlen épült kőbástya (*P*) falazata nagyobb részt még fenáll.

Ily földalatti titkos folyosókról néha csak a vár urának volt tudomása, s a legvégső veszélyben forgó családjának s hiveinek megmentésére szolgáltak.

A vár fenálló falainak s tornyainak alaprajzát még könnyű volt felmérni és lerajzolni, de a belső várban lévő kötörmelék már annyira ellepi az alapzatot, hogy itt csak ezen akadály elhárítása után lehetne pontosan meghatározni a belső lakosztályok falazatait s beosztását.

Mindamellettt ezen vár kinézése, — bármely oldalról is tekintjük ezt, — imposans, különösen a vár északi és keleti oldala a meredek és magas kősziklán álló falaival valóban festői képet nyújt.

A vár déli oldalán észrevehetőek még az ablakot körülfogó, és az egyes emeleteket jelző sgraffito diszitmények, melyek közt egy helyen az «1552» évszám még jól vehető ki.

Ezzel bevégezve a lipcsmegyei középkori műemlékek leírását, ezen rövid és általános ösmertetésből is láthatjuk, hogy hazánk ezen kis kiterjedésű megyéje is mily gazdag anyagot nyújt középkori műemlékeink tanulmányozására, másrészt pedig örömünkre s megnyugtatósunkra szolgálhat azon tudat, hogy birunk még oly számos középkori műemlékkel, melyek ugyan a külföld nagyszerű műemlékeivel össze nem hasonlíthatók, mindamellettt azonban a múlt századok alatti culturalis fejlődésünkről, és monumentalis építészetünk előhaladásáról fényes tanubizonyítást tesznek.

Végre el nem mulaszthatom: Vnemcsák János hradeki; Árvay Péter nagy-bobróczy; Radacsovsky Román szent-máriai; Kiszely János ludrófalvi; Kubányi Alajos közep-szlécsi; Hyross István szent-mihályi; Thuránszky János teplai és Vilcek István rózsahegy-i főtisztelendő plébános uraknak, valamint Baán Bertalan és Majláth Béla megyei alispán úrnak azon szíves támogatásért, melyet felvételeim alkalmával célom elérésére irányomban tanúsítottak, ezennel köszönetemet nyilvánítani.